

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

จากปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจของประเทศที่เกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศไทย ทำให้เกิดแนวคิดที่จะหาทางออกในการพัฒนาประเทศซึ่งเป็นแนวทางเลือกใหม่ที่จะนำประเทศไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และแนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นแนวทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยแก้ไขปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจและนำประเทศไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ จึงเป็นทางเลือกใหม่ในการพัฒนาสังคมไทยในหลาย ๆ ด้าน โดยการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนั้นในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุน การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาท้องถิ่นดังต่อไปนี้

1. ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง
2. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ
3. การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในระดับต่าง ๆ
4. ทฤษฎีใหม่ ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
5. ความหมายและแนวคิดการพัฒนา
6. ความหมายและแนวคิดการมีส่วนร่วม
7. ความหมายและแนวคิดบทบาทผู้นำ
8. ความหมายและแนวคิดชุมชนเข้มแข็ง
9. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

ห้องสมุดงานวิจัย
วันที่ 12 ส.ค. 2556

เลขทะเบียน 209122

เลขเรียกหนังสือ

ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

สุเมธ ตันติเวชกุล (อ้างถึงใน สถาบันบันลือธรรม, 2552, หน้า 249-250)

เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง (relative self sufficiency) อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตัวเองให้ดีเสียก่อน คือตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้

ปนัดดา วงศ์ภคิน (2543, หน้า 68) กล่าวว่าเศรษฐกิจพอเพียง หรือระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้หมายถึง ความสามารถของชุมชน เมืองรัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลคือความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน กำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พันนาการอยู่กับสิ่งใด นั่นก็คือ การหันกลับมายึดเส้นทางสายกลาง ในการดำรงชีวิต

พัฒนาภรณ์ ฉัตรวิโรจน์ (2549, หน้า 11) เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึงวิธีการดำเนินชีวิตของคน โดยการพึ่งตนเอง มีความประหยัด พัฒนาตนเองให้มีการเรียนรู้ภูมิปัญญา สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีคุณค่าอย่างยั่งยืน มีจิตสำนึกที่ดีต่อตนเองและสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ถือเป็นแนวทางที่คนไทยจะต้องรู้เพื่อนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนที่จะเป็นกำลังของประเทศในอนาคต ครุจึงควรนำความรู้เศรษฐกิจพอเพียงไปส่งเสริมโรงเรียน

ประเวศ วะสี (2542, หน้า 4-7) ได้สรุปความหมายและลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ได้แปลว่าไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขาย ไม่ส่งออก ไม่ผลิตเพื่อคนอื่น ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาคแต่เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง พอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการ คือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง ทำให้รักเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็นและไม่ทำลายมาก
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหาร ได้ทั้งสิ่งแวดล้อม และได้ทั้งเงิน
4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียงทำให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาคนยากจน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ
5. ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิรูปและปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง
6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรม หมายถึงวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้น เศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นมาจากฐานทางวัฒนธรรมจึงจะมั่นคง
7. มีความมั่นคงพอเพียง ไม่วูบวาบ เดียวจนเดียวรวยแบบกะทันหัน เดียวตกงาน ไม่มีกินไม่มีใช้ ซึ่งประสาทมนุษย์คงทนไม่ไหว จึงสุขภาพจิตเสีย เครียด เพี้ยน รุนแรง มา้วตัวตาย ดิฉยาเสพติด แต่เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจะทำให้สุขภาพจิตดี

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และภายหลังที่เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจฟองสบู่แตก ในปี พ.ศ. 2540 พระองค์ได้ทรงเน้นย้ำให้เราใช้เป็นแนวทางการแก้ไขเพื่อให้ประเทศไทยรอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในทุก ๆ ด้าน

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ตลอดจนดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547, หน้า 26-27)

เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ได้ปฏิเสธทุนนิยม และไม่ได้บอกให้เราอยู่อย่างขอมช่อ ไม่ได้ปฏิเสธความร่ำรวย ไม่ใช่การปิดประเทศเลิกค้าขาย ไม่ใช่ความเขล้าหลัง ไม่ได้ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงสู่สิ่งใหม่ ๆ แต่เป็นแนวคิดเพื่อให้เราใช้ปัญญาปรับตัวให้เข้ากับกระแสของการเปลี่ยนแปลงอย่างพอเหมาะพอดี เพื่อความก้าวหน้าที่สมดุล มั่นคง และยั่งยืน

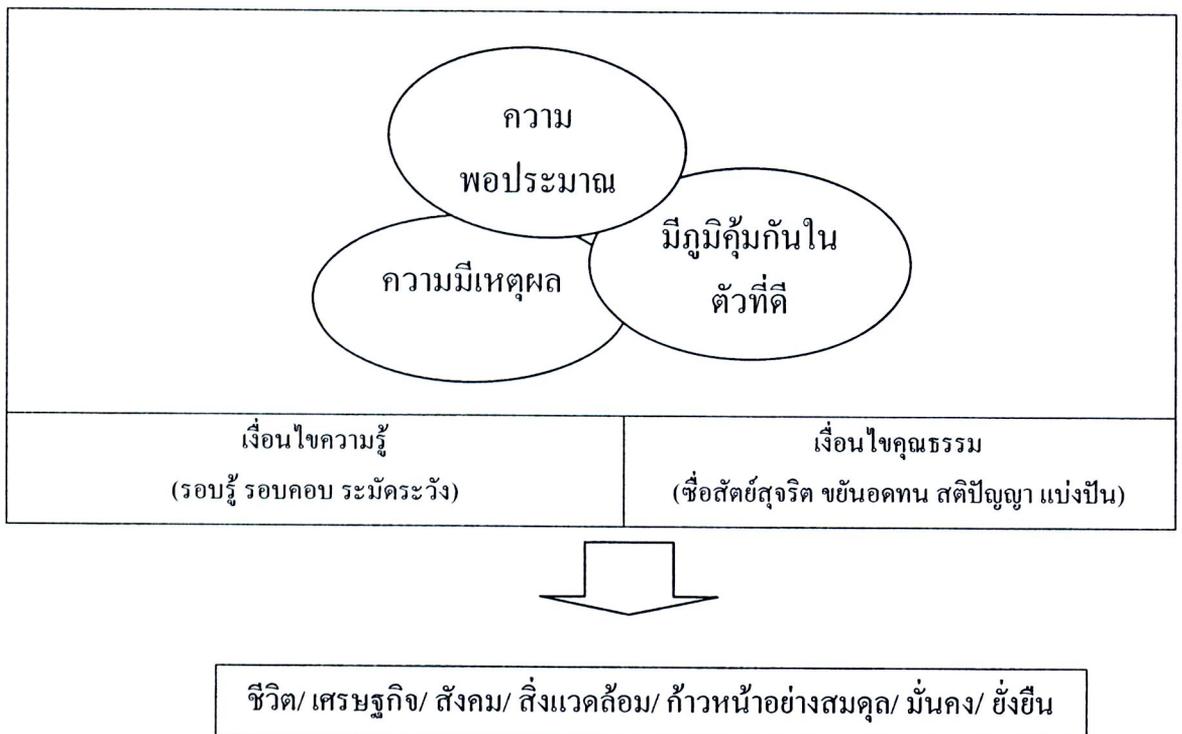
เศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการวางแผนและการบริหารจัดการ ดังนั้นจึงให้ความสำคัญกับการสร้างรากฐานทางเศรษฐกิจและสังคมให้เข้มแข็ง รักษาความสมดุลของทุนและทรัพยากรในมิติต่าง ๆ เน้นการพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไป เป็นขั้นเป็นตอน เพื่อให้เรามีความแข็งแรง ให้เราสู้เท่าทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรมประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ

ดังนั้น หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงเน้นการปฏิบัติที่ไม่ประมาท นั่นคือ เน้นให้เราดำเนินชีวิตบนทางสายกลาง ก็คือ ความพอเหมาะ พอดี ไม่น้อยเกินไป ไม่สุดโต่ง

ไม่โลภมาก ไม่ฟุ้งเฟ้อจนเกินฐานะ แต่ก็ไม่ใช่ตระหนี่ถี่เหนียวหรือประหยัดจนขาดแคลน

การที่เราจะนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ เราอาจจำหลักง่าย ๆ คือ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข อันประกอบไปด้วย พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี และมีความรู้ มีคุณธรรม ซึ่งจะนำไปสู่ ชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่ก้าวหน้าอย่างสมดุล มั่นคง ยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550 หน้า 3) ดังแสดงในภาพ 2

ภาพ 2 แผนภาพแสดงแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา. จาก คู่มือ พ.ศ. พอเพียง (หน้า 3), โดย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550, กรุงเทพมหานคร: บริษัท เจเอสแอล จำกัด.

จากภาพ 2 พอสรุปได้ดังนี้ คือ

ความหมายของ 3 ห่วง

ความพอประมาณ หมายถึงความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ ความพอดีของแต่ละคน แต่ละครอบครัว แต่ละองค์กรย่อมไม่เหมือนกัน ไม่เท่ากันเราต้องประมาณรู้ของเราเองว่า อັตภาพของเราอยู่ตรงไหน สถานภาพ ฐานะการเงิน และความสามารถของเรามีแค่ไหน ง่าย ๆ ก็คือ เราต้องรู้จักกำลัง ฐานะของเราเอง จะทำอะไรก็แล้วแต่ จะซื้อ หรือจะลงทุน ก็ควรทำตามที่กำลังของเรามี และก็ไม่เดือดร้อนตนเอง เช่น ไปกู้หนี้ยืมสินมากมายจนเกินฐานะของตนเอง ถ้าคนรวยจะซื้ออรรถราคาแพงก็ย่อมทำได้ และถ้ามันพอประมาณสำหรับเขาแต่ในขณะที่คนฐานะปานกลาง จะซื้ออรรถก็ต้องคิดว่า มันพอเหมาะกับกำลังของตน

ความมีเหตุผล หมายถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะ ต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึงการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น เพราะมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอันมากที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของเราเพราะ อนาคตคือความไม่แน่นอน เราไม่อาจรู้ว่าสถานการณ์ของโลก จะเปลี่ยนไปอย่างไร เศรษฐกิจจะผันผวนมากแค่ไหน

ภูมิคุ้มกัน จะทำให้เราไม่ประมาท ทำให้เรารู้จักที่จะวางแผนที่ดีในวันนี้ เพื่อวันข้างหน้า ทำให้เรารู้จักหาทางหนีทีไล่ มีแผนสำรองเพื่อการแก้ไขปัญหาที่หลากหลาย ภูมิคุ้มกันสามารถป้องกันความเสี่ยงได้ในหลายรูปแบบ

ความหมายของ 2 เงื่อนไข

เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต รู้จักการแบ่งปัน ไม่โลภ และไม่ตระหนี่ เป็นคนเก่งอย่างเดียวไม่พอ ต้องเป็นคนดีด้วยความเก่งและความดีของเราจะเอื้อประโยชน์แก่ตัวเราและสังคม

การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในระดับต่าง ๆ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2550, หน้า 12-17) ได้กล่าวถึงการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในระดับต่าง ๆ ดังนี้

1. การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคลและครอบครัว โดยเริ่มต้นจากการเสริมสร้างคนให้มีการเรียนรู้วิชาการและทักษะต่าง ๆ ที่จำเป็น เพื่อให้สามารถรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ พร้อมทั้งเสริมสร้างคุณธรรม จนมีความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม และอยู่ร่วมกับระบบนิเวศอย่างสมดุล เพื่อจะได้ละเว้นการประพฤตินิยมชอบ ไม่ตระหนี่ เป็นผู้ให้ เกื้อกูลแบ่งปัน มีสติยังคิดพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนที่จะตัดสินใจหรือกระทำการใด ๆ จนกระทั่งเกิดเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีในการดำรงชีวิต โดยสามารถคิดและกระทำบนพื้นฐานของความมีเหตุผล พอเหมาะ พอประมาณกับสถานภาพ บทบาท และหน้าที่ของแต่ละบุคคลในแต่ละสถานการณ์ แล้วเพียรฝึกปฏิบัติเช่นนี้จนสามารถทำตนให้เป็นที่พึงของตนเองได้และเป็นที่พึงของผู้อื่นได้ในที่สุด

2. การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน ชุมชนพอเพียง ประกอบด้วยบุคคลและครอบครัวต่าง ๆ ที่ใฝ่หาความก้าวหน้าบนพื้นฐานของปรัชญาแห่งความพอเพียง คือมีความรู้และคุณธรรมเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตจนสามารถพึ่งตนเองได้ บุคคลเหล่านี้มารวมกลุ่มกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องเหมาะสมกับสถานะภาพ ภูมิสังคมของแต่ละชุมชน โดยพยายามใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด ผ่านการร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับบุคคลหลายสถานะภาพในสิ่งที่จะสร้างประโยชน์สุขของคนส่วนรวม และความก้าวหน้า

ของชุมชนอย่างมีเหตุผล โดยอาศัยสติ ปัญญา ความสามารถของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และบนพื้นฐานของความซื่อสัตย์สุจริตต่อกันต่อการกระทบกระทั่ง ขยันหมั่นเพียร และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือแบ่งปันกันระหว่างสมาชิกชุมชน จนนำไปสู่การพัฒนาของชุมชนที่สมดุลและพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ จนกระทั่งสามารถพัฒนาไปสู่เครือข่ายระหว่างชุมชนต่าง ๆ

3. การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงระดับประเทศ แผนการบริหารจัดการประเทศ ส่งเสริมให้บุคคล/ชุมชนต่าง ๆ มีวิถีปฏิบัติ มีความร่วมมือ และการพัฒนาในสาขาต่าง ๆ ตามแนวทางของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและดำเนินการตามแผนดังกล่าวอย่างรอบคอบเป็นขั้นตอน เริ่มจากการวางรากฐานของประเทศที่มีความพอเพียง โดยส่งเสริมให้ประชาชนส่วนใหญ่สามารถอยู่อย่างพอมีพอกินและพึ่งตนเองได้ด้วยมีความรู้และทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอย่างเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ และมีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร เอื้อเฟื้อแบ่งปัน และใช้สติปัญญาในการตัดสินใจ และดำเนินชีวิตพร้อมทั้งส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ จากหลากหลายภูมิสังคม หลากหลายอาชีพ หลากหลายความคิด ประสบการณ์ เพื่อสร้างความเข้าใจและรู้ความเป็นจริงระหว่างกันของคนในประเทศ จนนำไปสู่ความสามัคคีและจิตสำนึกที่จะร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างสอดคล้องสมดุลกับสถานการณ์ความเป็นจริงของคนในประเทศอย่างเป็นขั้นเป็นตอนเป็นลำดับ ๆ ต่อไป

การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านต่าง ๆ มีดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549, หน้า 197)

1. ด้านเศรษฐกิจ ไม่ใช่จ่ายเกินตัว ไม่ลงทุนเกินขนาด คิดและวางแผนอย่างรอบคอบ มีภูมิคุ้มกันไม่เสี่ยงเกินไป
2. ด้านจิตใจ มีจิตใจเข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว
3. ด้านสังคมและวัฒนธรรม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้รักสามัคคีสร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชน รักษาเอกลักษณ์ ภาษา ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย

4. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักใช้และจัดการอย่างชาญฉลาด และรอบคอบ พึ่งฟูทรัพยากรเพื่อให้เกิดความยั่งยืนและคงอยู่ชั่วลูกหลาน

5. ด้านเทคโนโลยี รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อม พัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

ทฤษฎีใหม่ ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

นับตั้งแต่เสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติเมื่อปีพุทธศักราช 2489 เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จฯ แปรพระราชฐานและเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมพสกนิกรทั่วราชอาณาจักรเรื่อยมา พระองค์ได้ทรงประสบกับสภาพดิน ฟ้า อากาศ และภูมิประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ และทอดพระเนตรความทุกข์ยาก แร้นแค้นตลอดจนปัญหาอุปสรรคของการดำรงชีวิตของประชาชนทั่วประเทศด้วยพระองค์เอง จึงทรงตระหนักถึงปัญหาและอุปสรรคอย่างถ่องแท้ และได้ทรงมีพระราชดำริ ริเริ่มโครงการต่างๆ เพื่อแก้ไข เพื่อบรรเทาปัญหา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544, หน้า 50)

ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้พระราชทานพระราชดำริ เพื่อเป็นการช่วยเหลือเกษตรกรที่ประสบความยากลำบากดังกล่าว ให้สามารถผ่านพ้นช่วงเวลาวิกฤติ โดยเฉพาะการขาดแคลนน้ำได้โดยไม่เดือดร้อนและยากลำบากนัก พระองค์ทรงเน้นการพอมีพอกินพร้อมกับยึดหลักความสามัคคี เป็นการพึ่งตนเองโดยพึ่งทางด้านจิตใจมีสำนึกดี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายให้ใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด และรู้จักรักษาสิ่งแวดล้อม ให้รู้จักแยกแยะเทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่ทั้งดีและไม่ดีบนพื้นฐาน ภูมิปัญญาของชาวบ้าน ต้องปรับทิศทางด้านเศรษฐกิจ ประชาชนในท้องถิ่นต้องร่วมคิด ร่วมทำและร่วมรับผลประโยชน์

พระราชดำรินี้ ทรงเรียกว่าทฤษฎีใหม่ อันเป็นแนวทางหรือหลักการในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งพระราชดำริเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ มี 3 ขั้นตอน (อำพล เสนาณรงค์, 2542, หน้า 51-60) ดังนี้

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่ง

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่งเป็นการทำการเกษตรที่เน้นการผลิตเป็นการผลิตแบบพึ่งตนเองของเกษตรกรด้วยวิธีง่าย ๆ แบบค่อยเป็นค่อยไปควบคู่ไปกับการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ด้วยการจัดการทรัพยากรดินและน้ำให้เหมาะสมกับพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรแต่ละราย ซึ่งมีหลักการสำคัญ ดังนี้

1. ให้เกษตรกรมีความพอเพียงเลี้ยงตัวเองได้ โดยแบ่งพื้นที่สำหรับทำนาข้าวประมาณร้อยละ 30 ของพื้นที่หรือตามความเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ของเกษตรกรเพื่อให้ครัวเรือนมีข้าวกินเพียงพอตลอดปี (โดยเฉลี่ยคนไทยบริโภคข้าวประมาณ 200 กิโลกรัมต่อปี) เมื่อเหลือจากการบริโภคแล้วค่อยนำไปขายเป็นรายได้แก่ครัวเรือนและในแปลงนาข้าวเกษตรกรในเขตพื้นที่ลุ่มที่มีน้ำพอเพียงพอตลอดปี ควรทำคันแปลงนาข้าวให้สูงพอ ประมาณสำหรับเลี้ยงปลาในนาข้าว ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลกันในนาข้าวและยังเป็นการเพิ่มรายได้แก่เกษตรกร นอกจากนี้ในช่วงที่เสร็จจากการเก็บเกี่ยวข้าวแล้วเกษตรกรอาจปลูกพืชตระกูลถั่วหรืองาในแปลงนาเพื่อเป็นการปรับปรุงดินและเพิ่มรายได้เป็นการใช้พื้นที่นาให้เกิดมูลค่าเพิ่มต่อผลผลิต

2. ให้เกษตรกรมีน้ำพอเพียงเพื่อการเกษตรได้ตลอดปี ในส่วนนี้จะแบ่งพื้นที่สำหรับแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรประมาณร้อยละ 30 ของพื้นที่หรือโดยประมาณว่าพื้นที่ทำการเกษตร 1 ไร่ จะต้อง มีน้ำ 1,000 ลูกบาศก์เมตรต่อไร่ อย่างไรก็ตามขนาดสระน้ำของเกษตรกรแต่ละรายอาจไม่เท่าร้อยละ 30 ก็ได้ขึ้นอยู่กับลักษณะพื้นที่และสภาพแวดล้อมแต่ละแห่งและเพื่อให้เกษตรกรได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่สระน้ำอย่างแท้จริงในบริเวณสระน้ำควรปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์แต่ละชนิดให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่เพื่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลกันระหว่างพืช สัตว์และน้ำ ส่วนของขานสระหรือคลองส่งน้ำควรปลูกตะไคร้ ข่า เพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน เพื่อให้เกิดความชุ่มชื้นแก่ขอบสระและยังเป็นการช่วยกรองน้ำเสีย ก่อนลงสู่สระหรือแปลงนาข้าว เกษตรกรควรปลูกไม้ผลตามบริเวณขอบสระน้ำด้วยเพื่อให้มีรายได้เสริมในระยะยาวโดยเกษตรกรไม่ต้องลงทุนมากนัก

3. พื้นที่ส่วนที่สาม เป็นการปลูกพืชผสมผสานประมาณร้อยละ 30 ของพื้นที่หรือตามความเหมาะสมของลักษณะพื้นที่เกษตรกรแต่ละราย โดยการปลูกพืช ไม้ผลหรือไม้

ขึ้นต้น ควรคัดเลือกพันธุ์พืชและกล้าไม้ผล ไม้ขึ้นต้นให้เหมาะสมกับลักษณะพื้นที่ดิน และลักษณะภูมิประเทศ โดยพื้นที่ควรปลูกได้แก่ พืชผักสวนครัว ไม้ผลหรือไม้ขึ้นต้น พืชล้มลุก ไม้ดอก เห็ด สมุนไพรและเครื่องเทศ ไม้ใช้สอย พืชไร่ พืชบำรุงดิน การปลูกพืชของเกษตรกรควรยึดหลักว่า ให้มีผลผลิตเพื่อการบริโภคและขายได้ตลอดปีเป็นการลดค่าใช้จ่ายประจำวันและเพิ่มรายได้

4. เป็นพื้นที่โครงสร้างพื้นฐานประมาณร้อยละ 10 ของพื้นที่ใช้สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย คอกสัตว์ โรงเรือนเลี้ยงสัตว์ โรงเรือนเพาะชำและยุงฆางข้าว ปลูกพืชผักสวนครัวหรือสมุนไพรที่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ในกรณีที่พื้นที่เกษตรกรบางรายมีการระบายน้ำไม่ดีพออาจเพิ่มพื้นที่ส่วนนี้เพื่อสร้างคลองส่งน้ำ หรือคันกันน้ำโดย เกษตรกรอาจปลูกไม้ผล พืชอื่น ๆ ตามคันหรือคลองส่งน้ำเพื่อกันดินพัง

ในการทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นต้น เกษตรกรยึดหลักการทำเกษตรแบบผสมผสานควบคู่ไปกับระบบเกษตรนิเวศ โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นหลักในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เพื่อให้มีผลผลิตทางการเกษตรเพียงพอต่อการบริโภคและมีรายได้ตลอดปี การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์แบบหลากหลายชนิดจะเกิดระบบนิเวศวิทยาช่วยรักษาสมดุลทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันเป็นแนวทางพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สอง

เมื่อเกษตรกรมีความรู้และประสบการณ์จากการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ในขั้นที่หนึ่งจนประสบความสำเร็จแล้ว เกษตรกรสามารถที่จะรวมพลังเกษตรกรในรูปกลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ รวมกลุ่มในการผลิตและจำหน่ายอาจทำในรูปของการกำหนดโควตาซึ่งมีหลักเกณฑ์ ดังนี้

1. การผลิต เกษตรกรจะต้องรวมกลุ่มกันในการผลิต เช่น การกำหนดโควตาห้ามทำการผลิตพืชไร่ในแต่ละฤดูกาล เพาะปลูกเกินจำนวนที่กลุ่มเกษตรกรได้ตกลงกันไว้ โดยใช้หลักอุปสงค์อุปทานเพื่อป้องกันการถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลางในส่วนนี้ เกษตรกรต้องร่วมมือกันในการจัดหาพันธุ์พืช การจัดน้ำและอื่น ๆ เพื่อการเกษตร

2. การตลาด เพื่อรักษาผลผลิตทางการเกษตร เกษตรกรจะต้องรวมกลุ่มจัดตั้งสถานตากข้าว ยุ้งข้าว เครื่องสีข้าว และโกดังเก็บพืชผลทางการเกษตร เกษตรกรจะต้องรวมกลุ่มกันขายผลผลิต มีการจัดตั้งกลุ่มตัวแทนหาข้อมูลทางการตลาดเพื่อมาเป็นข้อมูลในการวางแผนการผลิตในฤดูกาลเพาะปลูกต่อไป

3. การเป็นอยู่ ให้เกษตรกรมีปัจจัยสี่อย่างเพียงพอ ในส่วนของเกษตรกรที่ไม่ได้ทำนา ก็อาจใช้วิธีแลกเปลี่ยนหรือทำผลผลิตทางการเกษตรมาขายแล้วซื้อข้าวให้เพียงพอต่อการบริโภค

4. สวัสดิการ เพื่อให้เกษตรกรมีชีวิตและคุณภาพที่ดีขึ้น มีความรู้ด้านการบริโภค ในชุมชนที่เกษตรกรอาศัยอยู่ควรมีสถานีอนามัยชุมชนมีแพทย์ชนบทที่มีความรู้ด้านการรักษาโรคโดยสมุนไพร โดยอาศัยสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่นนอกจากนี้เกษตรกรอาจรวมกลุ่มจัดตั้งกองทุนไว้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน

5. การศึกษา มีการจัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาวิจัยในชุมชน ส่งเสริมการศึกษาแก่เยาวชนในการประกอบอาชีพ ให้ความรู้แก่เยาวชนในการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ปลูกสำนึกเยาวชนให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่อาศัยอยู่

6. สังคมและศาสนา ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาสังคม โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยว สร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นต่าง ๆ ร่วมกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในชุมชน

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สาม

เมื่อชุมชนหรือเกษตรกร ได้มีการพัฒนาในขั้นที่หนึ่งและขั้นที่สอง จนประสบความสำเร็จ เกษตรกรหรือชุมชนควรมีการพัฒนาให้ก้าวหน้าไปสู่ขั้นที่สาม เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนจากส่วนเล็กไปสู่ระดับมหภาค เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจทั้งประเทศให้เกิดความยั่งยืนด้วยการอาศัยชุมชนเป็นฐาน โดยให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนเข้ามาช่วยเหลือในด้านเงินทุน ทั้งนี้บริษัทภาคเอกชนและภาคเกษตรกรรมจะต้องได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืนนั้นจะเป็นการนำเอาทฤษฎีใหม่ทั้ง 3 ขั้นตอน มาใช้ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างแท้จริง เป็นการทำให้

เกษตรกรมีเศรษฐกิจพอเพียง ฟุ้งตัวเองได้ก่อนในขั้นต้น เมื่อเกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ก็จะมีกรรวมกลุ่มเกษตรกรให้มีพลังในการกำหนดการผลิต การกำหนดราคา รวมถึงการรวมกลุ่มทางสังคม เน้นการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน เมื่อในภาคการเกษตรมีการพัฒนาในระดับที่ยั่งยืนแล้วก็จะเป็พื้นฐานและแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจในสาขาอื่น ๆ ให้มีความยั่งยืนต่อไปได้

ความหมายและแนวคิดการพัฒนา

ความหมายการพัฒนา

มีผู้ศึกษาและให้ความหมายในการพัฒนาไว้แตกต่างกัน ดังนี้

เซียร์ (Seers อ้างถึงใน บุญธรรม คำแพทย์, 2542, หน้า 19) สรุปว่า การพัฒนาต้องพิจารณาว่ามีอะไรเกิดขึ้นบ้างกับความยากจน การว่างงาน และความไม่เป็นธรรม ดังนั้นการพัฒนาคควรมีเป้าหมายที่การลดความยากจน การว่างงาน และความไม่เป็นธรรม โดยต้องมีการปรับปรุงการศึกษาและอัตราการรู้หนังสือ ครอบครัวต้องมีรายได้เพียงพอต่อการใช้จ่ายสิ่งที่จำเป็น ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง รัฐบาลมีอิสระในการตัดสินใจในด้านเศรษฐกิจและการเมือง ไม่ถูกแทรกแซงจากรัฐอื่นใด

บาสเตอร์ (Baster อ้างถึงใน บุญธรรม คำแพทย์, 2542, หน้า 19) ให้ความหมายการพัฒนาว่า เป็นแนวคิดเชิงปทัสสถาน เทียบกับการปรับปรุงให้ดีขึ้น การปรับปรุงดังกล่าวรวมถึงการปรับปรุงสภาพการณ์ที่จำเป็นที่จะสนองตอบความต้องการของมนุษย์ ทั้งนี้รวมถึงการมีรายได้ขั้นต่ำที่มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้หรือการขจัดความยากจน การมีงานทำ การมีโอกาศชีวิตและทรัพย์สิน และการลดความไม่เสมอภาคให้น้อยลง นอกจากนี้การพัฒนายังรวม ถึงการให้การศึกษาเพื่อให้ประชาชนสามารถอ่านออกเขียนได้ การมีส่วนร่วมในการปกครอง การบริหาร และปราศจากการกดขี่ทางเพศและมลพิษต่าง ๆ

โฮเจนดอน (Hogendorn อ้างถึงใน บุญธรรม คำแพทย์, 2542, หน้า 19) สรุปความหมายการพัฒนาว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงทาง โครงสร้างสถาบัน และคุณภาพซึ่งเป็นการขยายความสามารถของประเทศในกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้จำเป็นต้องมีการ

เปลี่ยนแปลงในเงื่อนไขพื้นฐาน ประกอบด้วย การลดอัตราการตาย การมีสุขภาพอนามัยที่ดี การลดอัตราการตายของเด็ก การมีเสื้อผ้าและที่อยู่อาศัยพอเพียงเพิ่มอัตราการอ่านออกเขียนได้ปรับปรุงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังรวมถึงการเลือกตั้งอย่างอิสระ ไม่มีการเลือกปฏิบัติในการตัดสินใจ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523, หน้า 5) ได้ให้ความหมายของคำว่า พัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีกำหนดทิศทาง (directed change) หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า (planned change) ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้นย่อมจะต้องเป็นของดีสำหรับกลุ่มหรือชุมชนที่สร้างขึ้น

วิทยากร เชียงกูล (2527, หน้า 17-18) กล่าวไว้ว่า การพัฒนาที่แท้จริงควรหมายถึง การทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมและจิตใจและความสงบสันติ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการพัฒนา ทางด้านการศึกษาสิ่งแวดล้อมที่ดี การพักผ่อนหย่อนใจ และการพัฒนาทางวัฒนธรรม และจิตใจด้านต่าง ๆ ด้วยความต้องการทั้งหมดนี้บางครั้ง เราเรียกการพัฒนาคุณภาพ เพื่อให้เห็นว่าการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณสินค้าหรือการเพิ่มรายได้ เท่านั้น หากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจความสุขของประชาชนมากกว่า

แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

ดิเรก ฤกษ์ห่วย (2527, หน้า 1-4) ได้กล่าวถึงการพัฒนา มีลักษณะที่เป็น กระบวนการประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ โดยมีสาระสรุปได้ ดังนี้

1. การพัฒนาเป็นกระบวนการในการปรับปรุงคุณภาพชีวิต (quality of life) ของบุคคล ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม
2. การพัฒนามุ่งให้เกิดความเสมอภาคกัน (equity) ในสังคม ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม
3. การพัฒนาสร้างให้เกิดการกระจายอย่างทั่วถึงให้เกิดขึ้นใหม่ (redistribution) ทั้งเรื่องรายได้ของคนในชุมชน ให้มีช่องว่างแตกต่างกันให้น้อยที่สุดรวมทั้งการกระจายบริการที่รัฐพึงจะให้แก่ประชาชน ไปสู่ชนบทให้มากหรือใกล้เคียงกับในเมืองยิ่งขึ้น

Costa (1979, p. 30) อติตรัฐมนตรีต่างประเทศบราซิล ได้เขียนแนวคิดการพัฒนาไว้เป็นหลัก 12 ประการ ที่ต้องปฏิบัติ ดังนี้

1. การพัฒนาต้องทำทุกส่วนพร้อมกันไป กล่าวคือ การพัฒนาต้องทำเป็นกระบวนการส่วนร่วมทุกองค์ประกอบของสังคมจะต้องได้รับการพัฒนาพร้อม ๆ กันไป
2. การพัฒนาต้องเป็นต้นกำเนิดมิใช่ลอกเลียนแบบของบ้านเมืองอื่น ควรเป็นการสนองตอบต่อความต้องการพื้นฐานของแต่ละสังคม ซึ่งแต่ละสังคมนั้นจะมีพื้นฐานภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติคนและสังคมของแต่ละประเทศที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งในการพัฒนาต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้
3. การพัฒนาต้องเป็นการพัฒนา ตัดสินใจเอง การพัฒนามิใช่แต่เพียง เป็นการเลือกแนวทางในการพัฒนาเท่านั้นแต่รวมถึงความพยายามที่จะลดการพึ่งพาผู้อื่นและลดภาวะความทรุดโทรมตกต่ำของตนเองด้วย การพัฒนานั้นต้องให้ผู้รับการพัฒนาคำนึงอยู่เสมอว่า การพึ่งพาตนเองนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะทำให้การพัฒนาบรรลุผล
4. การพัฒนาโดยการเผยแพร่ตนเอง การพัฒนาที่แท้จริง จะต้องไม่เป็นการกระทำโดยโดดเดี่ยว แต่จะต้องเป็นการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของทุกฝ่าย (ทั้งประเทศที่พัฒนาแล้วและด้อยพัฒนา)
5. การพัฒนาที่ต้องการการบูรณาการ การพัฒนาที่แท้จริง ต้องเป็นการเชื่อมโยงกันอย่างผสมผสานเหมาะสมเจาะทั้งแนวราบและแนวลึกของหน่วยการผลิต โดยปกติจะเป็นหน่วยการผลิตและอุตสาหกรรม สื่อสารอุตสาหกรรม สื่อสารคมนาคม การซื้อขาย ฯลฯ และผสมผสานอย่างดี ระหว่างความต้องการและการจัดหา เพื่อสนองความต้องการ
6. การพัฒนาต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมทุกด้าน ทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งอาจจะเป็นสิ่งจำเป็นจะต้องอนุรักษ์ รวมถึงความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติ และป้องกันการรุกราน ครอบงำจากชาติอื่นด้วย
7. การพัฒนาต้องวางแผน การพัฒนาต้องวางแผนอย่างจริงจัง และสม่ำเสมอจากหน่วยงานที่มีอำนาจรัฐ พร้อมทั้งมีการติดตามและประเมินผลที่วางไว้อย่างจริงจัง
8. การพัฒนาต้องนำไปสู่ความเป็นธรรมเท่าเทียมกันของสังคมต้องให้ประชาชนทุกส่วนที่มีส่วนร่วม ได้รับสิทธิประโยชน์ จากความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และ

เทคโนโลยีเท่าเทียมกันและไม่เพียงแต่ได้รับผลตอบแทนในทางลบเท่านั้นในประเทศที่กำลังพัฒนามีความจำเป็นที่จะต้องลดความแตกต่างของความต้องการ ซึ่งชนชั้นสูง (Elites) สามารถมีอำนาจที่จะบริโภคได้เหมือนกันกับคนในประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งลักษณะเช่นนี้ ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีอำนาจซื้อเพียงพอที่จะจัดหาบริโภคได้

9. การพัฒนาต้องเป็นประชาธิปไตย การพัฒนาต้องเป็นการสนองตอบทางเลือกที่กำหนดขึ้นโดยประชาชนส่วนใหญ่ แนวคิดเผด็จการโดยใช้เหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อแก้ตัวจะต้องไม่ถูกนำมาใช้ เพราะกลไกทางสังคมไม่ใช่เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถควบคุมได้โดยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อย่างน้อยก็รวมถึงเสรีภาพของมนุษย์ที่จะกำหนดชะตากรรมของตนเอง ดังนั้นการพัฒนาจึงควรเป็นเรื่องของประชาธิปไตยด้วย

10. การพัฒนาต้องไม่เป็นการกีดกันประเทศหรือภูมิภาคย่อยพัฒนาให้เป็นดินแดนพึ่งอนุรักษ์ การพัฒนาจะต้องไม่กีดกันให้ดินแดนหนึ่งซึ่งเป็นดินแดนที่อนุรักษ์ ซึ่งเป็นการกระทำให้มีชีวิตรอด และการนำซึ่งชีวิตที่อยู่ริมเหวหรือช่องว่างให้เกิดความงอกงาม และความเปลี่ยนแปลง ในทางตรงกันข้ามดินแดนต่าง ๆ ทุกแห่งควรจะได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน เพื่อจะนำไปสู่ระบบเศรษฐกิจนานาชาติยุคใหม่

11. การพัฒนาต้องการการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ การพัฒนาจะต้องไม่เพียงเป็นการนำเทคโนโลยีจากประเทศที่พัฒนาแล้วมาใช้เท่านั้น แต่รวมถึงการพัฒนาเทคโนโลยีต่าง ๆ ขึ้นเองด้วย ความรู้สึกและวิทยาการด้านต่าง ๆ ที่ใช้ได้ผลกับประเทศที่พัฒนาแล้ว ยังไม่เป็นเครื่องประกันว่าจะนำมาใช้ได้เสมอไป การเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้การพัฒนาได้ผลมากกว่าที่จะทำโดยไม่มีเปลี่ยนแปลงใด ๆ เลย

12. การวางแผนพัฒนาต้องอยู่บนพื้นฐานของความต้องการที่แท้จริงของประเทศ ทั้งนี้รวมคุณลักษณะเฉพาะของประเทศต่าง ๆ ด้วย เช่นความสามารถในการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเพิ่มผลผลิต ผลผลิตประชาชาติแห่งทรัพยากร ลักษณะนิสัยของประชาชนและอื่น ๆ ซึ่งแต่ละประเทศจะมีความต้องการเฉพาะตัวแตกต่างกันออกไป

สุเมธ ตันติเวชกุล (อ้างถึงใน สถาบันบันลือธรรม, 2552, หน้า 251-152) ได้ให้ฐานคิดการพัฒนาเพื่อความพอเพียง ดังนี้

1. ยึดแนวพระราชดำริในการพัฒนา เศรษฐกิจพอเพียง ตามขั้นตอน ทฤษฎีใหม่
 2. สร้างพลังทางสังคม โดยการประสานพลังสร้างสรรค์ ของทุกฝ่ายในลักษณะ พหุภาคี อาทิ ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ธุรกิจเอกชน สื่อมวลชน ฯลฯ เพื่อใช้ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาธุรกิจชุมชน
 3. ยึดพื้นที่เป็นหลักและใช้องค์กรชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาส่วนภาคีอื่น ๆ ทำหน้าที่ช่วยกระตุ้นอำนวยความสะดวก ส่งเสริมและสนับสนุน
 4. ใช้กิจกรรมของชุมชนเป็นเครื่องมือ สร้างการเรียนรู้และการจัดการร่วมกัน พร้อมทั้งพัฒนาอาชีพที่หลากหลายเพื่อเป็นทางเลือกของคนในชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งด้านเพศ วัย การศึกษา ความถนัด ฐานะทางเศรษฐกิจ ฯลฯ
 5. ส่งเสริมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่าย องค์กรชุมชนเพื่อสร้างคุณธรรม จริยธรรม และการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ อย่างรอบด้าน อาทิ การศึกษา สาธารณสุข การฟื้นฟูวัฒนธรรม การจัดการสิ่งแวดล้อม ฯลฯ
 6. วิจัยและพัฒนา ธุรกิจชุมชนครบวงจร (ผลิต แปรรูป ขาย บริโภค) โดยให้ความสำคัญต่อ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และฐานทรัพยากรของท้องถิ่น ควรเริ่มพัฒนาจากวงจร ธุรกิจขนาดเล็กในระดับท้องถิ่น ไปสู่วงจรธุรกิจที่ใหญ่ขึ้นระดับประเทศ และระดับต่างประเทศ
 7. พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่มีศักยภาพสูง ของแต่ละเครือข่ายให้เป็น ศูนย์การเรียนรู้ธุรกิจชุมชน ที่มีข้อมูลข่าวสารธุรกิจนั้น ๆ อย่างครบวงจรพร้อมทั้งใช้เป็นสถานที่สำหรับศึกษาดูงานและฝึกอบรม
- การพัฒนาท้องถิ่นหรือการพัฒนาชนบทเป็นการพัฒนาแบบผสมผสานเป็นการพัฒนาที่มีวัตถุประสงค์หลายอย่างพร้อมกัน เป็นการหายุทธวิธีปรับปรุงสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในชนบทหรือท้องถิ่นให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น รวมถึงกระจายการพัฒนาไปสู่กลุ่มคนที่ยากจนที่สุดซึ่งอยู่ในชนบท อาจเป็นการเร่งเพิ่มความสามารถในการผลิต เพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต เพิ่มการจ้างงานเป็นต้น โดยมีเป้าหมายคือการลดความยากจน ลดช่องว่างของรายได้ตลอดจนปรับปรุงคุณภาพชีวิตและมาตรฐานการครองชีพ (The World Bank, 1975) ป้องกันการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและปัญหามลพิษ ส่งเสริมให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันให้คนชนบท

ได้รับโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและตัดสินใจ เน้นการพัฒนาที่ยั่งยืน และให้คนส่วนใหญ่สามารถพึ่งตนเองได้ โดยท้องถิ่นเป็นผู้จัดการทรัพยากรของตัวเองตลอดจนรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมเท่าที่จะทำได้ หมายถึงจะต้องมีการกระจายอำนาจการบริหารจัดการของรัฐไปสู่ท้องถิ่น (ชัยวุฒิชัย พันธุ์, 2544, หน้า 67-70) เพื่อให้ประเทศเติบโตไปพร้อมกับการกระจายความเจริญที่เป็นธรรม

จากแนวคิดการพัฒนาที่กล่าวมาข้างต้น ผู้ศึกษาได้กำหนดลักษณะของการพัฒนาท้องถิ่นออกเป็น การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปแนวคิดดังนี้

การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

ความหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจ

การพัฒนาเศรษฐกิจ หมายถึง ขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของมนุษย์ เพื่อเพิ่มพูนรายได้และยกระดับความเป็นอยู่ของประชากรให้ดีขึ้นกว่าเดิม (ปฎิภากร คุ่มเดช, 2538, หน้า 17) ซึ่งเศรษฐกิจจะพัฒนาขึ้นได้นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น คน วัตถุดิบ และทุน เป็นต้น นอกจากนี้ในส่วนของพัฒนาเศรษฐกิจย่อมหมายถึง การพัฒนาสังคมควบคู่กันไป ทั้งนี้ เพราะการพัฒนาเศรษฐกิจมิใช่เพียงแต่สร้างควมก้าวหน้าทางเศรษฐกิจด้านเดียว แต่ผลที่ได้รับจากภาวะเศรษฐกิจที่ดีย่อมทำให้รัฐสามารถพัฒนาระบบสังคมให้ก้าวหน้าและมีความเสมอภาคยิ่งขึ้น โดยจัดให้มีบริการเพื่อสาธารณะประโยชน์อย่างแท้จริง และให้ผลของการพัฒนาได้ตกถึงมือประชาชนโดยทั่วถึง (วราวรรณ ตั้งตระการพงษ์, 2524, หน้า 8-9)

ชินวุธ สุนทรสีมา (2516, หน้า 83) กล่าวว่า การพัฒนาเศรษฐกิจหมายถึง การดำเนินงานให้ประชาชนมีความอยู่ดีกินดียิ่งขึ้น มีการเพิ่มของรายได้ประชาชาติต่อประชากร หรือผลผลิตทั้งหมดของชาติต่อประชากร รายได้ของประชาชนต้องไม่เหลื่อมล้ำกันมากจนเกินไป

รัตนา สายคณิต (2520, หน้า 38) กล่าวว่า การพัฒนาเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับอัตราของความก้าวหน้าทางวิชาการ ความก้าวหน้าทางวิชาการขึ้นอยู่กับภาระงานของผู้ประกอบการซึ่งมีผลกำไรและบรรยากาศทางสังคมเป็นเครื่องจูงใจ ในระยะแรก ๆ ของการพัฒนาเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ของประเทศควรเหลื่อมล้ำไปในทางเป็นประโยชน์แก่ผู้ประกอบการมากกว่าบุคคลกลุ่มอื่น ๆ เพื่อที่ผู้ประกอบการจะได้ทำรายได้ของตนซึ่งอยู่ในรูปของกำไรไปลงทุนต่อทำให้เศรษฐกิจของประเทศขยายตัวต่อไป

ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจ

ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นประกอบด้วย 3 ทฤษฎี ซึ่งวิทยากร เชียงกูล (2532, หน้า 113) ได้สรุปไว้ ดังนี้

1. ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจของมาร์กซ์ มาร์กซ์เสนอว่า ขั้นตอนการพัฒนาของระบบเศรษฐกิจจะดำเนินไปในแนวเดียวกันสำหรับทุกสังคม การพัฒนาดังกล่าวจะมีลักษณะก้าวกระโดดไปสู่ขั้นการพัฒนาที่สูงขึ้น คือสังคมไปสู่สังคมนาส สังคมศักดินา สังคมทุนนิยม สังคมนิยมและสังคมคอมมิวนิสต์ในที่สุด การก้าวกระโดดนี้เกิดเพราะการต่อสู้ทางชนชั้น (class struggle) ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างพื้นฐาน (basic structure) ที่ประกอบด้วยแบบวิธีการผลิต (mode of production) และความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิต (social relation of production) และการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างส่วนบน (super structure)

ในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม มาร์กซ์อธิบายว่า การพัฒนาในระบบทุนนิยมในตัวเองจะนำระบบทุนนิยมไปสู่จุดจบ ทั้งนี้เพราะในระบบทุน นายทุนจะมุ่งสะสมทุน การสะสมทุนดังกล่าวมีผลให้อัตราผลกำไรมีแนวโน้มลดลง ก่อให้เกิดการลดค่าจ้างและเกิดปัญหาว่างงาน และการยากจนของชนชั้นกรรมาชีพ กรรมาชนจะรวมตัวกันเพื่อยึดเอาทุนในสังคมคืนมาและสถาปนาระบบสังคมนิยมขึ้น

ซึ่งจุดอ่อนของทฤษฎีมาร์กซ์จะอยู่ที่แนวคิดที่สมมติให้อัตราการขูดรีดคงที่ถ้าอัตราขูดรีดเพิ่มขึ้น ได้อัตราผลกำไรอาจสูงขึ้น และการขาดแคลนแรงงานด้านทุนอาจไม่เกิดมากมาย และชนชั้นกรรมาชีพก็มีอำนาจต่อรองในสังคมทุนนิยมที่ก้าวหน้าซึ่งอาจจะไม่ก่อให้เกิดการปฏิวัติทางชนชั้นขึ้นตามแนวคิดของมาร์กซ์

2. ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจของพวกมาร์กซ์ใหม่ (Neo-Marxists) พื้นฐานแนวคิดของพวกมาร์กซ์ใหม่ได้มาจากความคิดเรื่องการขูดรีดมูลค่าส่วนเกินที่มาร์กซ์ได้ใช้ในการสร้างทฤษฎีของเขา แต่พวกมาร์กซ์ใหม่ขยายแนวคิดนี้ไปสู่การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกำลังพัฒนากับประเทศที่พัฒนาแล้ว ว่าประเทศที่พัฒนาแล้วอยู่ในสถานะที่จะขูดรีดส่วนเกินหรือกอบโกยผลประโยชน์จากประเทศที่กำลังพัฒนาภายใต้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมที่เป็นอยู่ในโลก และนี่เองเป็นสาเหตุที่ทำให้ประเทศที่กำลังพัฒนาไม่สามารถพัฒนาได้เท่าที่ควรหรือไม่พัฒนาเลย รวมถึงมีความเห็นพ้องต้องกันว่า ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ ในโลก เป็นไปอย่างไม่เสมอภาคกัน

3. ทฤษฎีพึ่งพา (Dependency Theory) รังสรรค์ ชนะพรพันธ์ และนิพนธ์ พัวพงศกร (2531, หน้า 990-992) ได้สรุปทฤษฎีพึ่งพาไว้ ดังนี้

3.1 เน้นประเด็นความสัมพันธ์ของการพัฒนาและความด้อยพัฒนาในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวทำให้เกิดโครงสร้างเศรษฐกิจโลก ในลักษณะเอื้ออำนวยให้ประโยชน์ต่อประเทศอุตสาหกรรมทุนนิยม แต่ขณะเดียวกันกลับจำกัดความเป็นไปได้ของการพัฒนาในโลกที่สาม หรือไม่ใช่เพราะยังก้าวไม่ถึงขั้นตอนที่มีการเติบโตทางเศรษฐกิจที่กำหนด (ตามความคิดของ Rostow) เป็นเงื่อนไขที่ถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว เพื่อส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศที่พัฒนาแล้ว การพัฒนาในโลกที่หนึ่ง และความด้อยพัฒนา ในโลกที่สามจึงเป็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์อันเดียวกัน นั่นคือ การพัฒนา/ร่ำรวยของโลกที่หนึ่งตั้งอยู่บนความด้อยพัฒนา/ความยากจนของโลกที่สาม การไม่สามารถพึ่งตนเองได้ในโลกที่สาม

3.2 ความสัมพันธ์ของโลกที่หนึ่งกับโลกที่สามเป็นความสัมพันธ์เชิงพึ่งพา ประเทศโลกที่สามมีความไม่เป็นอิสระทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง การทูต การทหาร สังคม วัฒนธรรม และการศึกษา ต้องพึ่งพาโลกที่หนึ่ง สำหรับการพึ่งพาทางเศรษฐกิจมีการพึ่งพาทางการค้า การลงทุน เทคโนโลยี ความช่วยเหลือ และการกู้เงินสถานะพึ่งพานี้สะท้อนถึงความไม่เท่าเทียมกันทางการพัฒนา สถานะการพึ่งพาที่เสียเปรียบดังกล่าวจะนำไปสู่การสูญเสียอธิปไตยทางเศรษฐกิจในที่สุด การพัฒนาตามกระแสหลักนี้จะนำไปสู่ภาวะหนี้สินล้นพ้นตัว และตกในบ่วงหนี้ เจ้าหนี้บริษัทข้ามชาติและองค์การความ-

เหลือระหว่างประเทศจะมีอิทธิพลและสามารถคุมนโยบายเศรษฐกิจ และทิศทางการพัฒนาของโลกที่สามในจำนวนพึ่งพาทั้งหมด การพึ่งพาทางการศึกษานับว่าเห็นได้ไม่ชัด เป็นเรื่องนามธรรมสูงแต่ความจริงแล้ว การพึ่งพาด้านดังกล่าวควรได้รับความสนใจอย่างมาก เพราะมีอิทธิพลกำหนดระดับการพึ่งพาทางเศรษฐกิจค่อนข้างสูง เช่น กระบวนการถ่ายทอดความรู้ (การเรียน การสอน การวิจัย การฝึกอบรม ฯลฯ) อุดมการณ์ทางการพัฒนาแบบตะวันตก

3.3 การวิเคราะห์ของทฤษฎีพึ่งพาแบ่งกลุ่มความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจออกเป็นประเทศเมืองแม่ หรือ โลกที่หนึ่งกับประเทศบริวารหรือ โลกที่สาม บางทีก็เรียกว่า ประเทศศูนย์กลาง สำหรับกรณีแรก และประเทศรอบนอก สำหรับกรณีหลัง นอกจากนี้ยังมีการจำแนกออกไป 3 ส่วน คือประเทศศูนย์กลาง ประเทศกึ่งรอบนอก และประเทศรอบนอก

3.4 ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมระหว่าง โลกที่สามกับ โลกที่หนึ่ง ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ลักษณะคล้ายคลึงระหว่างเมืองกับชนบทภายในประเทศโลกที่สามนั่นเอง ทั้งนี้เพราะผลผลิตส่วนเกินในชนบทส่วนใหญ่ ได้ถูกนำมาพัฒนาอุตสาหกรรมแบบพึ่งพาในเขตเมือง ดอกผลการพัฒนาจึงไหลจากชนบทสู่เมือง และสู่ต่างประเทศ (โลกที่หนึ่ง) ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมระหว่างเมืองกับชนบทดังกล่าวเรียกว่า สภาวะอาณานิคมภายใน

จากแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจที่กล่าวมานั้น จะพบได้ว่า การพัฒนาที่วางรากฐานอยู่บนความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยผ่านทางทฤษฎีการพัฒนาทางเศรษฐกิจในระยะแรกนั้น ล้มเหลวมากกว่าสำเร็จเพราะปัญหาความยากจน การว่างงาน ช่องว่างระหว่างรายได้ รวมถึงการทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรเป็นไปอย่างไม่มีการควบคุมอย่างสิ้นเชิง

รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์ (2538, หน้า 137-140) ได้เสนอแนวคิดยุทธวิธีในการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจไทยในกระแสโลกาภิวัตน์ไว้ 6 ประการคือ

1. ยุทธวิธีการพึ่งตนเองซึ่งสอดคล้องกับพุทธปรัชญาโดยต้องเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตจากแบบแผนการกินคืออยู่ดีมาเป็นแบบอยู่พอดี กินพอดี

2. การปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต เพราะการผลิตเพื่อการพาณิชย์จะทำให้ประชาชนพึ่งพาระบบทุนนิยม โลก ชะตาชีวิตของประชาชนขึ้นอยู่กับกลไกตลาด เพื่อลดผลกระทบอันเกิดจากความผันผวนของตลาดเป้าหมายของการผลิตต้องปรับเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ เมื่อมีส่วนเกินจึงนำออกขายและในการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้นั้น ต้องกระจายการผลิตทั้งปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเป็นวิธีที่ทำให้ลดสายสัมพันธ์กับตลาด และช่วยลดผลกระทบอันเกิดจากความผันผวนของตลาดลงได้
3. พัฒนาระบบพื้นฐานของวัฒนธรรมของชุมชน
4. ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาของชาวบ้าน
5. การรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งองค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้านเพื่อสร้างความแข็งแกร่งและอำนาจต่อรองของประชาชน
6. การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดสรรทรัพยากรในท้องถิ่น

การพัฒนาด้านสังคม

ความหมายการพัฒนาสังคม

สนธิ สัมครการ (2534, หน้า 115-116) มองว่าการพัฒนาสังคมเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงตามแผนทางสังคมและวัฒนธรรม นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากแผนการกระทำทั้งหลายที่ก่อผลกระทบต่อแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมและแบบแผนของค่านิยมทางวัฒนธรรมของกลุ่มมนุษย์ใด ๆ ถือเป็นการพัฒนาสังคมทั้งหมด

ธนาคารโลก ได้ให้ความหมายการพัฒนาสังคม หมายถึง การพัฒนาที่เป็นความเท่าเทียม การบูรณาการทางสังคม และยั่งยืน เป็นการส่งเสริมสถาบันตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ประเทศและโลกในการตอบสนองต่อการพัฒนา ตรวจสอบได้ และไม่เป็นการเลือกปฏิบัติ อีกทั้งเป็นการส่งเสริมอำนาจให้ผู้ยากจน และประชาชนผู้ด้อยโอกาส ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาสังคมมีความหมายหลากหลาย ซึ่งหากยึดถือคำจำกัดความ เป้าหมายและแนวทางการดำเนินงานพัฒนาสังคมที่แตกต่างกันผลที่ได้รับก็จะแตกต่างกันไปด้วย สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทหรือแนวทาง ได้แก่ (จิตติ มงคลชัยอรัญญา, 2552)

แนวทางที่ 1 การพัฒนา (เฉพาะสาขาต่าง ๆ) ทางสังคม หมายถึงการพัฒนางานในสาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคม อาทิ การพัฒนาด้านสาธารณสุข การพัฒนาการศึกษา การพัฒนาระบบสวัสดิการสังคม ซึ่งเป็นการตีความหมายของการพัฒนาทางสังคมอย่างแคบ ๆ มุ่งเน้นการพัฒนาเฉพาะด้าน เช่น การพัฒนาการศึกษา อาจมองเรื่องการพัฒนาประสิทธิภาพในการเรียนการสอน การสร้างองค์ความรู้ของครู การพัฒนาระบบสื่อการสอนให้นักเรียนเข้าใจได้ดีขึ้นหรือแม้แต่การพัฒนาเนื้อหาหลักสูตรที่เหมาะสม เป็นการมองแง่เดียวและแยกส่วน

แนวทางที่ 2 การพัฒนา (ของ) สังคม เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และวัฒนธรรม ให้ไปสู่สถานะที่ดีกว่า เพื่อให้เกิดความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในสังคม ซึ่งต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญ คุณภาพ และระบบ บนพื้นฐานการคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หากมองการพัฒนาสังคมในความหมายนี้ แผนงานโครงการที่ลงมือจัดทำอย่างจริงจังเกือบทุกชนิดก็อาจรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมได้ Inter-American Development Bank เป็นอีกหนึ่งองค์กรที่ตีความการพัฒนาสังคมในแนวนี้ เพราะธนาคารดังกล่าว เน้นสนับสนุนประเทศต่าง ๆ เรื่องการปฏิรูประบบการศึกษา การให้บริการสาธารณสุขและที่อยู่อาศัยอย่างทั่วถึง การปรับปรุงรูปแบบการให้บริการทางสังคม กล่าวคือ ส่งเสริมให้มีการพัฒนาคนในทุกเพศ ทุกวัย ส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมาย เช่น หญิง ผู้สูงอายุ คนพิการ แรงงานต่างด้าว หรือแม้แต่ผู้ป่วยโรคเอดส์ เขื่อความรุนแรงในครอบครัว หรือการค้ามนุษย์ ให้ได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม นอกจากนี้ยังเน้นเรื่องการพัฒนาพื้นที่ที่ยากจนหรือถูกทอดทิ้งให้สามารถแก้ไขปัญหาของพื้นที่ ลดการแบ่งแยก และขยายผลความสำเร็จไปสู่การกำหนดนโยบายของรัฐต่อไป

แนวทางที่ 3 UN – Economic and Social Commission for Asia and Pacific (ESCAP) ให้คำจำกัดความของการพัฒนาสังคม ว่าเป็นกระบวนการทำงานที่เน้นการสร้างสถาบันใหม่ การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างกว้างขวาง ส่งผลกระทบต่อ นโยบายและการวางแผนสังคม รวมทั้งมุ่งสู่การกระจายรายได้ และความยุติธรรมทางสังคม

ธนาคารโลกมองว่า การพัฒนาสังคม คือ กระบวนการเปลี่ยนแปลงสถาบันทางสังคมต่าง ๆ โดยสถาบันเหล่านั้นต้องเปิดโอกาสให้ทุกคนในสังคมมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนได้รับผลตอบแทนอย่างเท่าเทียมกันทำให้เกิดสังคม ที่ทั้งหญิง และชายทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชน และสนองตอบความต้องการที่แตกต่างกันได้ ทั้งนี้สถาบันเหล่านั้นจะต้องดำเนินงานเพื่อสนองตอบความต้องการสาธารณะ บริหารงานอย่างโปร่งใส มีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดประสิทธิผลและความยุติธรรมกับทุกฝ่าย

พอสรุปได้ว่า แต่ละบุคคล แต่ละหน่วยงานอาจเลือกใช้การพัฒนาสังคมในความหมายที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับภารกิจหลักขององค์กร นอกจากนั้นยังขึ้นกับประสบการณ์เบื้องหลัง และพื้นฐานการศึกษาของแต่ละคนด้วย แต่สำหรับนักสังคมสงเคราะห์ นักพัฒนาสังคม นักพัฒนาชุมชนของไทยที่สังกัดองค์กรสาธารณประโยชน์ หน่วยงานรัฐที่มีหน้าที่ดูแลเรื่อง การจัดสวัสดิการสังคม การสร้างความมั่นคงของมนุษย์แล้ว ไม่ว่าจะปฏิบัติงานประเภทใดของการสร้างมั่นคงทางสังคม ควรจะเน้นการทำงานตามแนวทางที่ 3 นั่นคือ ต้องมองว่า การพัฒนาสังคม เป็นกระบวนการสร้างเสริมความเข้มแข็งของกลุ่ม สร้างพลังให้กับกลุ่มและชุมชน จนกลายเป็นสถาบันใหม่ขึ้นมา และสถาบันแห่งนี้จะทำหน้าที่ผลักดันมาตรการ แผนงาน โครงการ เพื่อป้องกัน แก้ไขปัญหาของพวกเขา และของชุมชนเอง โดยยึดหลักการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และพึ่งตนเอง งานที่ทำจะไม่เป็นแบบแยกส่วน ที่จะผสมกลมกลืนไปกับวิถีชีวิต มองแบบองค์รวม เชื่อมประสานทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม เป็นต้น

การพัฒนาด้านวัฒนธรรม

ความหมาย และแนวคิดวัฒนธรรม

สุภัตรา สุภาพ (2528) กล่าวว่า วัฒนธรรม มีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นแบบแผนในความคิด และการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์

วิธีการในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนความเชื่อ ความนิยม ความรู้ และ เทคโนโลยีต่าง ๆ ในการควบคุม และใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กองวิจัยและแผนงาน (2529) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า หมายถึง ความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นผลจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ จำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ จิตใจ สังคม และวัตถุ มีการสั่งสมและ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถ เรียนรู้ และก่อให้เกิดพฤติกรรมและผลผลิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อันควรค่าแก่การวิจัย อนุรักษ์ ฟื้นฟู ถ่ายทอด เสริมสร้างเอตทัคคะ และแลกเปลี่ยน เพื่อสร้างคุณภาพแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอย่างมีสุข สันติสุข และอิสรภาพ อันเป็นพื้นฐานแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติ

วาสนา บุญสม (2548, หน้า 15) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม คือปัญญา ความรู้สึกและกิริยาอาการที่มนุษย์สำแดงออกให้เห็นเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ และเป็นนิสัย ความประพฤติในส่วนรวมซึ่งไม่มีขึ้นเองตามธรรมชาติ สภาพแห่งความเจริญงอกงาม และวิวัฒนาการเป็นความเจริญอยู่เรื่อย ถือเป็นมรดกแห่งสังคมเพราะมนุษย์เป็นทายาทรับช่วงไว้เป็นจารีตประเพณี (Tradition) สืบต่อกัน ไว้ไม่ขาดตอนจนเป็นวิถีชีวิตของสังคม ก่อให้เกิดความผาสุกความเจริญในชีวิต

พระยาอนุমানราชชน (อ้างถึงใน ยิ่งยง เรือนทอง, 2542, หน้า 3-4) อธิบายว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามแห่งวิถีชีวิตของส่วนรวม ถ่ายทอดกันไม่เอาอย่างกันได้ รวมทั้งผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกันมา ตลอดจนความรู้สึกความคิดเห็น ความประพฤติ กิริยาอาการ หรือ กระทำการใด ๆ ของมนุษย์ในส่วนรวมลงเป็นรูปพิมพ์เดียวกันและแสดงออกมาเป็น ภาษา ศิลปะ ความเชื่อ ระเบียบประเพณี

จากที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่าวัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต ของคนในสังคม นับตั้งแต่วิถีกิน วิถีอยู่ วิถีแต่งกาย วิถีทำงาน วิถีพักผ่อน วิถีแสดงอารมณ์ วิถีสื่อความ วิถีจราจรและขนส่ง วิถีอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ วิถีแสดงความสุขทางใจ และหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิต โดยแนวทางการแสดงออกถึงวิถีชีวิตนั้นอาจเริ่มมาจาก

เอกชนหรือคณะบุคคลทำเป็นตัวแบบ ต่อมาคนส่วนใหญ่ก็ปฏิบัติสืบทอดกันมา วัฒนธรรม ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลาเมื่อมีการประดิษฐ์หรือค้นพบ สิ่งใหม่ วิธีใหม่ที่ใช้แก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่า ซึ่งอาจทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยม และในที่สุดอาจเลิกใช้วัฒนธรรมเดิม ดังนั้นการรักษาหรือธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมเดิมจึงต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนา วัฒนธรรมให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพตามยุคสมัย

ความสำคัญของวัฒนธรรม

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมไว้และพอสรุปได้ดังต่อไปนี้ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กองวิจัยและแผนงาน, 2529, หน้า 5-6)

1. วัฒนธรรมมีความสำคัญในฐานะที่เป็นทั้งพื้นฐานและเครื่องมือสำหรับเสริมสร้างความสามัคคี ความกลมเกลียวและความเป็นปึกแผ่นในหมู่ประชาชน วัฒนธรรมจะช่วยชักนำให้คน ประพฤติศีล ปฏิบัติธรรม และพร้อมที่จะเผชิญชีวิต ร่วมกันบนผืนแผ่นดินเดียวกันทั้งในยามสุขและยามทุกข์
2. วัฒนธรรมมีความสำคัญในฐานะที่เป็นกรอบและแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จึงถือได้ว่าวัฒนธรรมเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกในสังคม ซึ่งอาจจะช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหา ตลอดจนตอบสนองความต้องการของสมาชิกและของสังคมได้
3. วัฒนธรรมมีความสำคัญในการสร้างสันติสุขในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนในชาติและระหว่างประเทศ วัฒนธรรมของคนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศมีหลักการและสาระในทิศทางเดียวกันคือเพื่อความดีงาม ความเจริญก้าวหน้าและความสุขในการดำเนินชีวิต จะแตกต่างกันก็แต่ในเรื่องของกิจกรรมและรายละเอียดเท่านั้น การศึกษาให้เข้าใจสาระแก่นแท้ของวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน จะทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน และประสานสัมพันธ์อันเป็นประโยชน์แห่งความดีนั้นร่วมกันได้
4. วัฒนธรรมมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นลักษณะเด่นประจำชาติหรือประจำหมู่คณะ ซึ่งมีส่วนช่วยให้คนในชาติมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน อันจะทำให้

เกิดความรักความสามัคคี ทั้งยังส่งผลต่อการรวมพลังของหมู่คณะและสร้างไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ

ลักษณะของวัฒนธรรม

สุพัตรา สุภาพ (2536, หน้า 100-101) ได้กล่าวถึง ลักษณะของวัฒนธรรมไว้ว่า

1. เป็นสิ่งที่ได้มาด้วยการเรียนรู้ มนุษย์ต่างจากสัตว์ในแง่ที่อาศัยสัญชาตญาณในการกระทำต่าง ๆ ได้น้อยมากหรือไม่ได้เลย การเรียนรู้ก็ต้องเรียนรู้จากมนุษย์ด้วยกัน โดยเฉพาะจากกลุ่มที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ ดังนั้นวัฒนธรรมจึงเป็นการถ่ายทอดโดยการเรียนรู้ ไม่ใช่ถ่ายทอดทางชีวภาพหรือกรรมพันธุ์ การเรียนรู้ทำให้เกิดปฏิกิริยาโต้ตอบสัมพันธ์กัน

2. เป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมเป็นผลจากการถ่ายทอดและเรียนรู้และการที่วัฒนธรรมถ่ายทอดกันได้ เพราะมีภาษาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอด ภาษาจึงเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ใช้กันในทุกวัฒนธรรม ถ้าปราศจากภาษาวัฒนธรรมก็จะไม่มีการสะสมเพิ่มพูน ภาษาจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรมที่ช่วยในการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้ดำเนินสืบเนื่องกันจนเป็นมรดกทางสังคม

3. เป็นวิถีชีวิตหรือแบบของการดำรงชีวิต วัฒนธรรมไม่จำเป็นต้องเหมือนกันทุกชาติ ทุกยุคทุกสมัย แต่จะมีวิถีชีวิตเป็นลักษณะของตนเพราะบุคคลเกิดในสังคมใดก็จะเรียนรู้วัฒนธรรมของคนในสังคมนั้น เป็นวัฒนธรรมเฉพาะอย่าง ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน

4. เป็นสิ่งที่ไม่คงที่ เพราะมนุษย์มีการค้นคิดสิ่งใหม่ ๆ หรือปรับปรุงของเดิมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ประเภทของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมอาจแบ่งออก เป็น 2 ประเภท คือ

1. แบ่งตามลักษณะของวัฒนธรรม ประกอบด้วย

1.1 วัฒนธรรมทางวัตถุ คือ วัฒนธรรมที่ปรากฏในรูปวัตถุ ซึ่งเป็นแบบแผนหรือวิธีการประดิษฐ์ โดยมีวัตถุเป็นหลัก เช่น สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ แบบแผนของการทำอาหาร

1.2 วัฒนธรรมทางจิตใจ คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ ความรู้สึกซึ่งเป็นแบบอย่างของการปฏิบัติ หรือความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ ศิลธรรม ประเพณี ปรัชญา กฎหมาย เป็นต้น

2. แบ่งตามการจัดหมวดหมู่ของกระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ.2485 ของไทย แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 หมวด คือ

2.1 คติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องของจิตใจและศีลธรรม เช่นความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ความเมตตากรุณา เป็นต้น

2.2 เนติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นระเบียบแบบแผนประเพณีหรือข้อบังคับทางกฎหมาย ผู้ฝ่าฝืนย่อมจะได้รับการลงโทษจากสังคม เช่น การเคารพกฎจราจร การปฏิบัติตามกฎข้อบังคับของโรงเรียน เป็นต้น

2.3 สหธรรม คือ วัฒนธรรมทางสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของสังคม

2.4 วัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ที่เจริญงอกงามทั้งหลาย เช่นบ้านเรือนทรงไทย เสื้อผ้า การละเล่นต่าง ๆ ตามประเพณีไทย เป็นต้น

กาญจนา แก้วเทพ (2538, หน้า 30-31) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมของชุมชนสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. วัฒนธรรมสมัยใหม่ คือ เป็นกระแสที่มีผู้นำมาจากภายนอก เข้าสู่ภายในชุมชน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เน้นความสะดวกสบาย ทันสมัย ไม่มีเอกลักษณ์ ดังนั้นการรวมกลุ่มกันเองของชุมชนตามวัฒนธรรมสมัยใหม่ จึงคำนึงผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นแรงจูงใจในการรวมกลุ่ม เน้นการสะสมเงินทอง ซึ่งเป็นฐานของการบริโภคนิยมและวัตถุนิยม

2. วัฒนธรรมแบบดั้งเดิม คือ เป็นวัฒนธรรมที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่สืบทอดต่อกันมา โดยคนในชุมชนมีจิตใจที่เมตตาต่อกันต่อผู้เฒ่าผู้แก่เสมอ โดยมีประเพณีต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของสมาชิกทั้งในและนอกชุมชน ที่สามารถอยู่ร่วมกัน ได้อย่าง

ปกติสุข โดยพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เช่น การยังคงมีประเพณีสำคัญ ๆ ในศาสนา งานทอดผ้าป่า งานบวช งานแต่งงานขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

การพัฒนาสิ่งแวดล้อม

ความหมายของสิ่งแวดล้อม

ได้มีนักวิชาการสิ่งแวดล้อมหลายท่าน ได้พยายามให้คำจำกัดความของคำว่าสิ่งแวดล้อมอยู่เนื่อง ๆ แต่ก็โดยเหตุที่ว่าสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องกว้างขวางนี้เอง จึงทำให้คำจำกัดความและความหมายแตกต่างกันไปบ้าง อย่างไรก็ตามทุกท่านก็ได้ยึดถือหลักการเดียวกันและเข้าใจตรงกันทั้งสิ้น เพื่อที่จะให้เกิดความเข้าใจในเรื่องของสิ่งแวดล้อมทั่วไป พอสรุปความหมายของสิ่งแวดล้อมได้ว่า

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ได้ให้คำนิยามของสิ่งแวดล้อมหมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์ได้ทำขึ้น (เกษม จันทร์แก้ว, 2544, หน้า 1)

เกษม จันทร์แก้ว (2544, หน้า 2) กล่าวว่าสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม สิ่ง que เห็นได้ด้วยตาและที่ไม่สามารถเห็นได้ด้วยตา สิ่งที่เป็นทั้งที่ให้คุณและให้โทษ

จากความหมายของคำว่า สิ่งแวดล้อมดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่ามนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างแนบแน่นในอดีตปัญหาเรื่องความสมดุลของธรรมชาติตามระบบนิเวศยังไม่เกิดขึ้นมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากผู้คนในยุคต้น ๆ นั้น มีชีวิตอยู่ใต้อิทธิพลของธรรมชาติ ความเปลี่ยนแปลงทางด้านธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป จึงอยู่ในวิสัยที่ธรรมชาติสามารถปรับดุลของตัวเองได้ ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและปัญหาสิ่งแวดล้อมที่รุนแรง จึงยังไม่ปรากฏแต่อย่างไรก็ตามจากการที่ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจและอุตสาหกรรมขยายตัวมากขึ้น และเกือบทุกประเทศต่างก็มุ่งพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจกันอย่างจริงจัง ปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมจึงปรากฏให้เห็นบ้าง แต่ก็ยังพอที่จะอยู่ในวิสัยและสภาพที่รับได้ จนกระทั่ง

เมื่อไม่กี่สิบปีมานี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษที่ผ่านมา (ระยะเวลาสิบปี) ซึ่งเรียกกันว่า ทศวรรษแห่งการพัฒนา นั้น ปรากฏว่าได้เกิดมีปัญหารุนแรงทางด้านสิ่งแวดล้อมขึ้นใน บางส่วนของโลกและปัญหาดังกล่าวนี้ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกันในทุกประเทศทั้งที่พัฒนา แล้วและกำลังพัฒนา เช่น

1. ปัญหาทางด้านภาวะมลพิษที่เกี่ยวกับน้ำ อากาศ ดิน และสารเคมีต่าง ๆ
2. ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมสลาย และหมดสิ้นไปอย่างรวดเร็ว เช่น น้ำมัน แร่ธาตุ ป่าไม้ พืช สัตว์ ทั้งที่เป็นอาหารและที่ควรจะอนุรักษ์ไว้เพื่อการศึกษา เป็นต้น
3. ปัญหาที่เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและชุมชนของมนุษย์ เช่น การวางผังเมืองและชุมชนไม่ถูกต้อง ทำให้เกิดการแออัดขัดแย้ง ใช้ทรัพยากรผิดประเภทและลักษณะตลอดจนปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม และปัญหาจากของเหลือทิ้งอันได้แก่ ขยะมูลฝอย เป็นต้น

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ศศิโนภาส (2550, หน้า 276) กล่าวว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด ขณะเดียวกันต้องมีการดูแลรักษา ซ่อมแซม หรือหาทางเลือกสำหรับการนำมาใช้ เพื่อให้ได้ประโยชน์มากที่สุด ใช้ได้นาน ที่สุดและมีให้ใช้ในวันหน้า

ดังนั้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดย คำนึงถึงระยะเวลาในการใช้ให้ยาวนาน และก่อให้เกิดผลเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมน้อย ที่สุด รวมทั้งต้องมีการกระจายการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างทั่วถึง อย่่างไรก็ตาม ใน สภาพปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความเสื่อมโทรมมากขึ้น ดังนั้นการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงมีความหมายรวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพ สิ่งแวดล้อมด้วย

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สามารถกระทำได้หลายวิธี ทั้ง ทางตรงและทางอ้อม ดังนี้

1. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยทางตรง ซึ่งปฏิบัติได้ในระดับบุคคล องค์กร และระดับประเทศ ที่สำคัญ คือ

1.1 การใช้อย่างประหยัด คือ การใช้เท่าที่มีความจำเป็น เพื่อให้มีทรัพยากรไว้ใช้ได้ยาวนานและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่ามากที่สุด

1.2 การนำกลับมาใช้ซ้ำอีก สิ่งของบางอย่างเมื่อมีการใช้แล้วครั้งหนึ่งสามารถที่จะนำมาใช้ซ้ำได้อีก เช่น ถูพลาสติก กระดาษ เป็นต้น หรือสามารถที่จะนำมา ใช้ได้ใหม่โดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ เช่น การนำกระดาษที่ใช้แล้วไปผ่านกระบวนการต่าง ๆ เพื่อทำเป็นกระดาษแข็ง เป็นต้น ซึ่งเป็นการลดปริมาณการใช้ทรัพยากรและการทำลายสิ่งแวดล้อมได้

1.3 การบูรณะซ่อมแซม สิ่งของบางอย่างเมื่อใช้เป็นเวลานานอาจเกิดการชำรุดได้ เพราะฉะนั้นถ้ามีการบูรณะซ่อมแซม ทำให้สามารถยืดอายุการใช้งานต่อไปได้อีก

1.4 การบำบัดและการฟื้นฟู เป็นวิธีการที่จะช่วยลดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรด้วยการบำบัดก่อน เช่นการบำบัดน้ำเสียจากบ้านเรือนหรือ โรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ก่อนที่จะปล่อยลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะ ส่วนการฟื้นฟูเป็นการรื้อฟื้นธรรมชาติให้กลับสู่สภาพเดิม เช่น การปลูกป่าชายเลน เพื่อฟื้นฟูความสมดุลของป่าชายเลนให้กลับมาอุดมสมบูรณ์

1.5 การใช้สิ่งอื่นทดแทน เป็นวิธีการที่จะช่วยให้มีการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติ น้อยลงและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้ถุงผ้าแทนถุงพลาสติก การใช้ใบตองแทนโฟม การใช้พลังงานแสงแดดแทนแร่เชื้อเพลิง การใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมี

1.6 การเฝ้าระวังดูแลและป้องกันเป็นวิธีการที่จะไม่ทำให้ทรัพยากร ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย เช่น การเฝ้าระวังการทิ้งขยะ สิ่งปฏิกูลลงแม่น้ำคูคลอง การจัดทำแนวป้องกันไฟฟ้า

2. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยทางอ้อม สามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้

2.1 การพัฒนาคุณภาพประชาชน โคนสนับสนุนการศึกษาด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้องตามหลักวิชา ซึ่งสามารถทำได้ทุกระดับอายุ ทั้งในระบบโรงเรียนและสถานับการศึกษาต่าง ๆ และนอกระบบโรงเรียนผ่าน

สื่อสารมวล ชนิดต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นในการอนุรักษ์ เกิดความรักความหวงแหน และให้ความร่วมมืออย่างจริงจัง

2.2 การใช้มาตรการทางสังคมและกฎหมาย การจัดตั้งกลุ่ม ชุมชน ชมรม สมาคม เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ตลอดจนการให้ความร่วมมือทั้งทางด้านพลังกาย พลังใจ พลังความคิด ด้วยจิตสำนึกในความมีคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่มีต่อตัวเรา เช่น กลุ่มชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของนักเรียน นักศึกษา ในโรงเรียนและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย มูลนิธิสืบนาคะเสถียร มูลนิธิโลกสีเขียว เป็นต้น

2.3 ส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ช่วยกันดูแลรักษาให้คงสภาพเดิม ไม่ให้เกิดความเสื่อมโทรม เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตในท้องถิ่นของตน การประสานงานเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ และความตระหนักระหว่างหน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับประชาชน ให้มีบทบาทหน้าที่ในการปกป้อง คุ้มครอง ฟื้นฟูการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด

2.4 ส่งเสริมการศึกษาวิจัย ค้นหาวิธีการและพัฒนาเทคโนโลยี มาใช้ในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น การใช้ความรู้ทางเทคโนโลยีสารสนเทศมาจัดการวางแผนพัฒนา การพัฒนาอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ให้มีการประหยัดพลังงานมากขึ้น การค้นคว้าวิจัยวิธีการจัดการ การปรับปรุงพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน เป็นต้น

2.5 การกำหนดนโยบายและวางแนวทางของรัฐบาล ในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เพื่อเป็นหลักการให้หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องยึดถือและนำไปปฏิบัติ รวมทั้งการเผยแพร่ข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งทางตรงและทางอ้อม

การพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

ปัจจุบันปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากจำนวนประชากรมนุษย์ในโลกเพิ่มขึ้นอย่างมากและรวดเร็ว ประกอบกับความเจริญก้าวหน้า

ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทำให้เกิดการพัฒนาต่าง ๆ ตามมา แต่การพัฒนาของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกที่ผ่านมาเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่มุ่งการเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรม และการส่งเสริมการบริโภคของประชากรภายในประเทศให้สูงขึ้น การพัฒนาดังกล่าวจึงเป็นการเร่งรัดให้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์อย่างรวดเร็วจนกระทั่งทำให้สถานะแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมากขึ้นกว่าระดับการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติจนเป็นเหตุให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมขึ้นภายในประเทศของตน ด้วยเหตุนี้ทุกประเทศในโลกจึงหันมาให้ความสนใจที่จะช่วยกันและร่วมมือกันป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวซึ่งกระบวนการป้องกันและแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อมที่ประเทศต่าง ๆ ให้ความสนใจมากที่สุดในปัจจุบัน คือการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

สำหรับประเทศไทยได้เริ่มให้ความสนใจในแนวคิด เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนมาตั้งแต่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) โดยเน้นการพัฒนาชนบทให้มีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและเน้นการกระจายรายได้ควบคู่ไปกับการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

แนวทางในการปฏิบัติที่จะไปสู่การพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน มีดังนี้

1. การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ควรดำเนินการดังนี้

1.1 การอนุรักษ์สัตว์และวงจรการหมุนเวียน ซึ่งเป็นความสามารถในการฟื้นตัวของธรรมชาติ

1.2 จำกัดการปล่อยของเสีย เพื่อรักษาความสามารถของธรรมชาติในการจัดการกับของเสีย

1.3 รักษาความหลากหลายของระบบนิเวศแบบต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันบนพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง เพื่อควบคุมความสามารถในการสร้างผลผลิตของธรรมชาติไว้

2. การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ควรดำเนินการดังนี้

2.1 ทำให้เกิดความยุติธรรม โดยอาศัยหลักการว่าใครทำคนนั้นต้องจ่าย

2.2 ให้การชดเชยกับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากผู้ที่ก่อให้เกิดปัญหา

2.3 มีมาตรการชดเชยแก่การผลิตที่สร้างผลดีต่อสิ่งแวดล้อมที่อาจมีกำไรน้อย

ในระบบธุรกิจ

2.4 กระจายสิทธิและรับรองสิทธิในการใช้ทรัพยากรให้แก่กลุ่มคนในสังคมอย่างเสมอภาค

2.5 ให้ความคุ้มครองทรัพยากรไปพร้อม ๆ กับการรักษาสิ่งแวดล้อม

2.6 ต้องควบคุมอย่าให้สังคมต้องจ่ายค่าชดเชยเพื่อปกปิดปัญหามลพิษทางอากาศและสิ่งแวดล้อม

2.7 ดำเนินการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในทางเทคนิค

2.8 ส่งเสริมและกระตุ้นการหมุนเวียนผลผลิตที่เลิกใช้แล้ว และหาวิธีการยืดอายุผลิตภัณฑ์

3. การหลีกเลี่ยงความล้มเหลวของกลไกรัฐที่เกี่ยวข้อง โดยการปฏิบัติดังต่อไปนี้

3.1 ใช้กลไกการตลาดตามระบบปกติ

3.2 ส่งเสริมเจตคติที่ดีของสังคมต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

3.3 ยึดหลักความยุติธรรมในสังคม ถ้าใครต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องยอมจ่ายเงินตามมูลค่าที่เป็นจริงของทรัพยากรนั้น ๆ ไม่ใช่ระบบผูกขาด

3.4 ด้านนโยบายของรัฐใด ๆ ที่จะมามีผลกระทบต่อกลุ่มชนต่างๆ ในสังคม รัฐจำเป็นต้องตัดสินใจเลือกนโยบายเกื้อหนุนกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคมนั้น ๆ เพราะกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสและยากจนก็ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมอยู่แล้ว

3.5 รักษาเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจและการเมือง

4. การรักษาทางเลือกสำหรับอนาคต โดยวิธีการดังนี้

4.1 หลีกเลี่ยงการทำลายสิ่งแวดล้อม

4.2 เมื่อมีความไม่แน่ใจเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือเทคนิคที่อาจจะมีผลกระทบต่อทางเลือกการตัดสินใจในทางที่รอบคอบ โดยยึดหลักการปลอดภัยไว้ก่อนว่า ถ้ามีความไม่แน่ใจก็ให้ระงับโครงการนั้น ๆ ไว้จนกว่าจะได้ข้อมูลที่เพียงพอ

4.3 เพิ่มความหลากหลายทางนิเวศวิทยา เศรษฐกิจ และสังคม เนื่องจากความหลากหลายดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ในการปรับตัวให้ตอบสนองได้อย่างรวดเร็วต่อการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่อาจจะมี

4.4 รักษามาตรการทางการเงินให้สะท้อนความเป็นจริงของสภาพเศรษฐกิจขณะนั้น และให้มีเสถียรภาพ

5. หยุคการเจริญเติบโตของประชากร โดยมาตรการต่าง ๆ เช่น การให้การศึกษหรือการขยายระบบการศึกษาภาคบังคับ เป็นต้น

6. การกระจายความมั่นคงให้แก่กลุ่มคนที่ยากจน

7. การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งที่แปรรูปแล้วและยังไม่แปรรูป แนวทางปฏิบัติมีดังนี้

7.1 ลดการใช้พลังงาน เพื่อสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ และการแสวงหาแหล่งพลังงานทดแทน

7.2 สงวนรักษาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องให้แก่คนในชุมชน เพื่อให้เห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเกิดจิตสำนึกที่จะมีส่วนร่วมในการรักษาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ

7.3 ใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาด เพื่อให้ได้ทั้งผลผลิตทางอุตสาหกรรมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

7.4 เปลี่ยนพฤติกรรมในการอุปโภคบริโภค เพื่อลดปริมาณขยะและของเสีย โดยการลดการใช้ การใช้แล้วใช้อีก การนำมาใช้ใหม่ และการซ่อมแซม

ความหมายและแนวคิดการมีส่วนร่วม

ความหมายการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ศิลปวัฒนธรรม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สามารถเกิดขึ้นได้แตกต่างกันไปตามมิติของแต่ละกิจกรรมทำให้ความหมายของการมีส่วนร่วมมีความหลากหลาย ซึ่งผู้ศึกษาจะได้ยกความหมายของนักวิชาการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (2527, หน้า 2) สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วม คือการที่ประชาชนหรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของตนในการควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคมในการมีส่วนร่วม

ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเอง

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2527, หน้า 183-184) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่ง ในสถานการณ์หนึ่ง ในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

พัฒน์ บุญรัตพันธ์ (2517, หน้า 129) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า กระบวนการทำให้ประชาชนมีความสมัครใจเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงเพื่อประชาชนเอง โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วยตนเอง และมีส่วนดำเนินการเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ ดังที่ปรารถนาหรือที่ตั้งไว้ ทั้งนี้ต้องมีใช่เป็นการกำหนดกรอบแนวคิดจากบุคคลภายนอก

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526, หน้า 20) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชน การที่สามารถทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทเพื่อแก้ปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับปรัชญาที่ว่า มนุษย์ทุกคนต่างก็มีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับความเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันต้องยอมรับความจริงที่ว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ ต้องมีโอกาสและได้รับการชี้แนะที่ถูกต้อง

ลักษณะของการมีส่วนร่วม

1. รูปแบบของการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527, หน้า 189) ได้กล่าวว่า ลักษณะของการมีส่วนร่วมมีลักษณะหลายระดับตั้งเป็นสมาชิกจนถึงการเป็นผู้นำดังนี้

1. เป็นสมาชิก
2. เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมประชุม

3. เป็นสมาชิกที่บริจาคเงินช่วย
4. เป็นกรรมการ
5. เป็นประธานกรรมการ
6. สมาชิกผู้นั้นทำอะไรระหว่างประชุม
7. สมาชิกผู้นั้นเล่นบทบาทอะไรในที่ประชุม

กรณีศึกษา ชมดี (2524, หน้า 13) ได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 10 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมประชุม (attendance at meetings)
2. การมีส่วนร่วมออกเงิน (financial contribution)
3. การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ (membership on committees)
4. การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ (position of leadership)
5. การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์ (interviewer)
6. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน (solicitor)
7. การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค (customers)
8. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม (entrepreneur)
9. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงานหรือเป็นลูกจ้าง (employee)
10. การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์ (material contribution)

2. ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527, หน้า 6-7) กล่าวว่า การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ และนโยบายในการพัฒนาที่กำหนดไว้ ต้องให้ร่วมดำเนินการในเรื่องต่อไปนี้

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงลดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน

3. ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงาน หรือ โครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจ การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อ ส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและ ประสิทธิภาพ
6. ร่วมลงทุนในกิจกรรม โครงการของชุมชน ตามขีดความสามารถของ ตนเองและของหน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่ วางไว้
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรม ที่ได้ทำไว้ ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาล ให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

อกิน รพีพัฒน์ (อ้างถึงใน วรวรรณ สิทธิธรรม, 2543, หน้า 10) ซึ่งให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องเข้าร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นปัญหาและสาเหตุของประชาชน เนื่องจาก เหตุผลพื้นฐาน คือชาวชนบทประสบปัญหาข้อมรู้ปัญหาของตนเองได้ดีที่สุด
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการวางแผน เพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้นผู้ที่เลือก แนวทางในการพัฒนา ควรเป็นประชาชนในชุมชนนั่นเอง ไม่ใช่บุคคลภายนอกเพื่อให้ เหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากร กับศักยภาพในการพัฒนาชุมชนนั้น
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านแรงงาน การร่วม แรงงานประกอบกิจกรรม จะทำให้ประชาชนมีความผูกพันกันมากขึ้น และก่อให้เกิด ความรู้สึก ร่วมกันในการเป็นเจ้าของกิจกรรมและผลงานที่ปรากฏซึ่งจะส่งผลให้ ประชาชนบำรุงรักษาให้ดำรงอยู่อย่างสมบูรณ์และมีประโยชน์อย่างยืนยาว
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลเพื่อค้นคว้า เพื่อหาข้อดีและ ข้อบกพร่องอันเกิดจากการดำเนินกิจกรรม ซึ่งจะนำมาเป็นบทเรียนในการหาหนทาง ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมประสิทธิภาพในการทำงานต่อไป

ความหมาย และแนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

ความหมายของบทบาท

มีผู้ให้ความหมายของคำว่าบทบาทแตกต่างกันไป ซึ่งพอสรุปโดยสังเขปได้ดังนี้
 สุชา จันทน์เอม และสุรางค์ จันทน์เอม (2520, หน้า 46) อธิบายถึงความหมายของ
 บทบาทไว้ว่า บทบาทมีความหมายใกล้เคียงกับสถานภาพมาก บทบาทเป็นสิ่งที่บุคคลใน
 สถานภาพต่าง ๆ พึงกระทำนั้นคือเมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานภาพอย่างไร
 แล้ว บุคคลในสถานภาพนั้น ๆ จะต้องประพฤติหรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้

Levinson (อ้างถึงใน นิติยา กวีนิฏฐยานนท์, 2550, หน้า 38) ได้ให้ความหมาย
 ของบทบาทไว้ 3 ประการ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. บทบาทหมายถึง ปทัสถาน ความมุ่งหวัง ข้อห้าม ความรับผิดชอบและอื่น ๆ
 ที่มีลักษณะในทำนองเดียวกัน ซึ่งผูกพันอยู่กับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้บทบาท
 ตามความหมายนี้คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่งไปถึงการชี้บ่งหน้าที่อันควรกระทำ
2. บทบาท หมายถึง ความเป็นไปของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งที่คาดหมายและ
 กระทำเพื่อดำรงตำแหน่งนั้น
3. บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่กระทำโดยให้สัมพันธ์กับ
 โครงสร้างทางสังคม หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตน
 ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ นั้นเอง

ลักษณะของบทบาท

สงวนศรี วิรัชชัย (2527, หน้า 23-24) กล่าวว่า ถ้าจะพิจารณาลักษณะของบทบาท
 ตามที่ปรากฏอยู่ในสังคม ให้ลึกซึ้งแล้วจะพบว่ามิบทบาทอยู่หลายลักษณะ ดังนี้

1. บทบาทตามที่กำหนด (prescribed roles) หมายถึง บทบาทที่สังคมกลุ่มหรือ
 องค์กรกำหนดไว้ว่า เป็นรูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม
 กลุ่มหรือองค์กรนั้น ๆ เช่น ข้อกำหนดที่ว่า พ่อ-แม่ต้องอบรมเลี้ยงดูลูก ๆ ข้าราชการต้อง
 ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา เป็นต้น

2. บทบาทที่ผู้อื่นคาดหวัง (expected roles) หมายถึง บทบาทหรือรูปแบบของพฤติกรรมที่คนอื่น (ผู้เกี่ยวข้อง) คาดหวังว่าผู้อยู่ในตำแหน่งจะถือปฏิบัติ บทบาทที่ผู้รับการคาดหวัง อาจจะไม่ตรงกับบทบาทที่กำหนดก็ได้ เพราะบางคนอาจมีการคาดหวังมากหรือน้อยกว่าข้อกำหนดที่คนได้รับทราบ

3. บทบาทตามอุดมคติของผู้อยู่ในตำแหน่ง (subjective roles) หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมที่บุคคลผู้อยู่ในตำแหน่งคิด และเชื่อว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่ เช่น ผู้บังคับบัญชาคิดว่า ตนมีหน้าที่ควบคุมการปฏิบัติงานของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาแต่ไม่ต้องใส่ใจปัญหาของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ดังนั้น บทบาทของผู้อยู่ในตำแหน่งอาจจะสอดคล้องกับบทบาทที่กำหนดและอาจจะตรงหรือไม่ตรงกับบทบาทที่ผู้รับการคาดหวัง

4. บทบาทที่ปฏิบัติจริง (enacted roles) หมายถึง พฤติกรรมที่ผู้อยู่ในตำแหน่งได้ปฏิบัติหรือแสดงออกมาให้เห็น ซึ่งมักจะเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง แต่ก็อาจมีกรณีที่บุคคลแสดงพฤติกรรมตามการคาดหวังของผู้อื่น ทั้ง ๆ ที่บทบาทนี้ไม่ตรงกับบทบาทความคิดของตนก็ได้

5. บทบาทที่ผู้อื่นรับรู้ (perceived roles) หมายถึงรูปแบบพฤติกรรมที่ผู้อื่นได้ทราบเกี่ยวกับการปฏิบัติบทบาทของผู้อยู่ในตำแหน่ง ซึ่งโดยธรรมชาติการรับรู้ของคนเราจะมีการเลือกการรับรู้ และมีการรับรู้ที่ผิดพลาดไปจากความเป็นจริงได้โดยอิทธิพลจากประสบการณ์และสถานการณ์หลายอย่าง ดังนั้นเมื่อผู้อยู่ในตำแหน่งปฏิบัติบทบาทโดยแสดงพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ผู้ที่ได้พบเห็นอาจรับรู้พฤติกรรมหรือบทบาทนั้นในทางที่แตกต่างกันไปและอาจแตกต่างไปจากบทบาทความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่งด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

สำหรับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทนี้ ได้มีการพิจารณากันอย่างกว้างขวาง ทั้งในหมู่นักสังคมวิทยา นักมานุษยวิทยาและนักจิตวิทยา แม้ว่าจะมีความเข้าใจแตกต่างกันบ้างแต่ในสาระสำคัญแล้วมีความใกล้เคียงกัน ซึ่งสามารถนำมาพิจารณาได้ดังนี้

Linton (อ้างถึงใน ทิตยา สุวรรณชฎ, 2527, หน้า 38) ได้เสนอแนวความคิดของบทบาทที่น่าเชื่อถือ คืออธิบายลักษณะพื้นฐานของสถานภาพและบทบาทของสถานภาพ

โดยลิ้นต้น เชื่อว่าสังคมตั้งอยู่บนรากฐานของการปฏิบัติตอบโต้ของคนในสังคมนั้น (reciprocal behavior) ถ้าหากคนไม่มีการกระทำตอบโต้แล้ว แนวความคิดในเรื่องฐานะ ตำแหน่งและบทบาทจะไม่เกิดขึ้น ตำแหน่งหรือสถานภาพนั้นเป็นผู้กำหนดบทบาทผู้ที่มี ตำแหน่งและปฏิบัติหน้าที่ได้สมบทบาทหรือไม่ ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง เช่น บุคลิกภาพของผู้สวมบทบาทลักษณะของสังคมตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ ด้วย

Nadel (อ้างถึงใน ทิตยา สุวรรณชฎ, 2527, หน้า 39-40) กล่าวว่าบทบาทคือ พฤติกรรมจริง ๆ ซึ่งไม่เหมือนกับสถานภาพหรือตำแหน่งที่มีลักษณะอยู่กับที่ บทบาทมี ลักษณะเป็นพลวัตรหรือการปฏิบัติเป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคมสถานภาพสามารถ เพิ่มรายละเอียดต่าง ๆ ให้แก่บทบาท ในขณะที่เดียวกันบทบาทก็มีส่วนในการกำหนด สถานภาพ Nadel ได้แบ่งส่วนประกอบต่าง ๆ ที่ส่งผลของบทบาทออกเป็น 3 ชนิด ดังนี้

1. ส่วนประกอบที่อยู่ภายนอก (peripheral attributes) เป็นส่วนประกอบที่ ส่งเสริมบทบาทซึ่งแม้จะขาดหายไปบ้างก็ไม่ทำให้บทบาทผิดไปจากที่ต้องการ คือ ส่วนประกอบของบทบาทนี้สามารถเลือกปฏิบัติได้

2. ส่วนประกอบที่มีผลสำคัญต่อบทบาทและจะขาดไม่ได้ (required attributes) เป็นส่วนประกอบที่มีผลสำคัญต่อบทบาทที่จะขาดไม่ได้ เพราะถ้าขาดไปแล้วจะทำให้ บทบาทนั้นผิดไปจากฐานะตำแหน่ง และจะเกิดปฏิกิริยาเรียกร้องให้มีการปฏิบัติให้ ถูกต้องตามบทบาท

3. ส่วนประกอบที่เป็นไปตามกฎหมายและระเบียบข้อบังคับที่กำหนดไว้ชัดเจน (legitimation or pivotal attributes) ถ้าบทบาทขาดส่วนประกอบนี้จะทำให้บทบาทที่ เกิดขึ้นเพราะตำแหน่งหน้าที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการแสดงบทบาทผิดไปจากฐานะตำแหน่ง ที่ได้กำหนดไว้ แต่อาจจะเป็นการแสดงบทบาทสำหรับฐานะตำแหน่งอื่น

ทิตยา สุวรรณชฎ (2527, หน้า 43) ได้สรุปฐานะตำแหน่งและบทบาททางสังคม ไว้ดังนี้

1. มีสถานภาพ (status) อยู่จริงในทุกสังคมและมีอยู่ก่อนที่ตัวคนจะเข้าไปครอง
2. มีบทบาทที่ควรจะเป็น (ought-to-role) ประจำอยู่ในตำแหน่ง

3. วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมนั้น ๆ เป็นส่วนหนึ่งซึ่งสำคัญในการกำหนดฐานะ ตำแหน่ง และบทบาทที่ควรจะเป็น

4. การที่คนเราจะทราบถึงฐานะตำแหน่ง และบทบาทนั้น ได้มาจากสังคม (socialization) ในสังคมนั้น ๆ

5. บทบาทที่ควรจะเป็นนั้นไม่แน่นอนเสมอว่า จะเหมือนกับพฤติกรรมจริง ๆ ของคนที่ครองฐานะตำแหน่งอื่น ๆ เพราะพฤติกรรมจริง ๆ นั้น เป็นผลของปฏิกิริยาของคนที่มีต่อบทบาทที่ควรจะเป็นบุคลิกภาพของตนเอง และบุคลิกภาพของผู้อื่นที่เข้าร่วมในพฤติกรรมและเครื่องกระตุ้นที่มีอยู่ในเวลา และสถานการณ์ที่เกิดการติดต่อทางสังคม

จากแนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทข้างต้นพอสรุปได้ว่า บทบาทเป็นตำแหน่งทางสังคมที่ทุกคนดำรงอยู่ ทั้งในด้านการปฏิบัติงานหรือในระบบของสังคม บทบาทนั้นประกอบขึ้นมาจากสิทธิและหน้าที่ของบุคคลในองค์กร อาจจะมีมากกว่าหนึ่งบทบาทก็ได้ และกิจกรรมที่ทำนั้นจะต้องเกี่ยวกับการใช้อำนาจความรับผิดชอบต่อบุคคล ต่อสังคมด้วย และบทบาทของบุคคลต้องคำนึงถึงความถูกต้องบนพื้นฐานของกฎข้อบังคับของสังคมโดยมีพฤติกรรมที่เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น ดังนั้น ถ้าบุคคลมีบทบาทในสังคมก็แสดงว่าบุคคลนั้นมีฐานะในทางสังคมควบคู่ไปด้วย และบทบาทแต่ละบุคคลก็ย่อมแตกต่างกันตามหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบในสังคมนั้น ๆ

สิริ เทศประสิทธิ์ (2529, หน้า 123) กล่าวถึง บทบาทหน้าที่ผู้นำท้องถิ่นที่สอดคล้องกับการพัฒนาท้องถิ่นหรือการพัฒนาชุมชนไว้ คือ

1. เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่นหรือชุมชน
2. เป็นผู้ริเริ่มแนวคิดใหม่ ๆ พร้อมทั้งชี้แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับแนวคิดใหม่หรือสิ่งใหม่ ๆ นั้นด้วย
3. เป็นผู้ที่จะช่วยวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชาวบ้าน
4. เป็นผู้แสดงความคิดเห็นความรู้สึกและสร้างแรงจูงใจเพื่อการกระตุ้นเตือนหรือช่วยทำให้เกิดการกระทำในทางสร้างสรรค์ หรือการพัฒนาให้เกิดขึ้นในท้องถิ่นหรือชุมชน

ชูศักดิ์ ชูช่วย (2536, หน้า 31) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนไว้โดยสรุปคือ

1. ผู้นำท้องถิ่นเป็นสื่อความคิดสองทาง
2. เป็นผู้นำประชาชนเข้าร่วมโครงการพัฒนาชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุและด้านพัฒนาคน
3. นำความรู้ ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ

ความหมายและแนวคิดชุมชนเข้มแข็ง

ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง

ประเวศ วะสี (2540, หน้า 35-37) ได้ให้ความหมายของชุมชนว่า หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน

กาญจนา แก้วเทพ (2538, หน้า 14) ได้กล่าวถึงชุมชนว่า หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน มีความความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือข่าย จนถึงระดับหมู่บ้านและผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการดำรงรักษาคุณค่าและวัฒนธรรมชุมชน ศาสนาไปยั้งลูกหลานด้วย

จากความหมายข้างต้นอาจกล่าวได้ว่าชุมชนมีความหมายมากกว่าการที่คนแต่ละคนมาอยู่ร่วมกัน แต่ได้สร้างความสัมพันธ์กันโดยมีหลักการ เงื่อนไข กติกา ซึ่งเราเรียกโดยรวมว่าระเบียบบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน ชุมชนจึงมีลักษณะเป็นองค์กรทางสังคมที่สามารถตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันของสมาชิก และสามารถช่วยให้สมาชิกสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้

ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนโดยมีการเรียนรู้การจัดการและการแก้ไขปัญหา ร่วมกันของชุมชนแล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยจะเรียกชุมชนนี้ว่า กลุ่ม ชมรม สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายหรืออื่น ๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคมด้วย

พีรสุด ศรีธวัช ณ อุรุทยา (2541, หน้า 21) ได้สรุปความหมายของคำว่า ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การรวมตัวของคนและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนที่มีประชาชน และชุมชนเป็นแกนนำ โดยไม่คำนึงถึงการจัดตั้งว่าจะมาจากภาครัฐ ภาคเอกชนหรือภาคประชาชน เพื่อร่วมกันดำเนินการและจัดการกิจกรรมอันก่อให้เกิดการพัฒนา และแก้ไขปัญหาของชุมชนไม่ว่า ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม การศึกษา และด้านต่าง ๆ อาจเป็นกิจกรรมที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำ หากแต่เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและจัดเป็นประจำ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544, หน้า 18) ได้ นิยามความหมาย ความเข้มแข็งของชุมชนไว้ในรายงานศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยทาง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยกล่าวว่า ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบท รวมตัวกันเป็นองค์กร ชุมชน โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหา ร่วมกันของคนในชุมชน แล้วทำ ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมภายใน ชุมชน ชมรมสหกรณ์ องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายและอื่น ๆ ที่มีความหมายรวมถึง การร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันและมีความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ใน สังคมด้วย

องค์ประกอบความเข้มแข็งของชุมชน

อมรฤทธิ์ เอมะปาน (2543, หน้า 29) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของชุมชนที่ เข้มแข็งที่สอดคล้องกันไว้ว่ามีองค์ประกอบดังนี้

1. บุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ
2. มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก
3. มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักษาเอื้ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่น รักชุมชน
4. มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบ
5. มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ
6. มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
7. มีการทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
8. มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี
9. มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนที่มีความเข้มแข็งมีลักษณะที่สำคัญดังนี้คือ (นภคกุล เหล่ากอ, 2549)

1. สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
2. สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน
3. มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใสและพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ
4. สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชนกำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการของชุมชน
5. สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน

6. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุกๆ ด้านของชุมชนที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คนและมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน
7. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุดไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป
8. มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้านชุมชนอื่น ๆ ท้องถิ่น ภาครัฐราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่น ๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

กระทรวงศึกษาธิการ, สถาบันราชภัฏ, สำนักมาตรฐานการศึกษา (2545 หน้า 29) ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็งโดยมีพฤติกรรมที่เป็นองค์รวม ดังนี้

1. ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีความสามัคคี รักษาตึกาทงสังคม ที่ร่วมกันสร้างขึ้นโดยจิตใจจะคำนึงถึงส่วนรวม
2. ร่วมคิด ร่วมหาหรือ ร่วมแก้ปัญหาโดยไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกมาก
3. มีการจัดองค์กรทุนทางสังคมอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ กลุ่มทางปัญญาและประเพณี เป็นต้น
4. การมีส่วนร่วมด้านการปกครองชุมชน
5. มีกิจกรรมชุมชนอย่างต่อเนื่อง
6. มีการสืบสานวัฒนธรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

หลักในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน

ทฤษฎีและกลยุทธ์พัฒนาสังคม ตัวแบบการพัฒนาในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สามารถช่วยสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนได้ โดยเฉพาะในประเด็นหลักต่อไปนี้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2536, หน้า 107-109)

1. หลักช่วยเหลือตนเองพึ่งตนเอง เป็นการพัฒนาคนเพื่อให้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ในตัวคนมากที่สุด จนก่อให้เกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนในตนเอง ดังนั้นคนที่ช่วยตนเองและพึ่งตนเองได้จะทำให้ท้องถิ่นมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

2. หลักการเริ่มจากสภาพที่เป็นอยู่ เป็นการพัฒนาจากจากสิ่งที่มีอยู่แล้วจึงใ้ปัจจัยนำเข้าไป เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป ทำให้ประชาชนสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ จนเกิดการพัฒนาคนและท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

3. การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเพราะเป็นสิ่งใกล้ตัว และให้ชาวบ้านเกิดการพึ่งตนเองมากที่สุดและสามารถที่จะวางแผนการใช้ทรัพยากรที่ดีพอ ทำให้ผลผลิตที่เกิดขึ้นไม่มากหรือน้อยไป การอาศัยทรัพยากรที่ใกล้ตัว เป็นการใช้จ่ายเงินมากและอาจเกินความจำเป็นของท้องถิ่น

4. การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น การพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องอาศัยความร่วมมือจากชาวบ้านในท้องถิ่น เพื่อให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ร่วมกันจนเกิดปัญญา สามารถที่จะพัฒนาท้องถิ่นของตนเองให้ยั่งยืนได้

5. วัฒนธรรมและผู้นำท้องถิ่น การพัฒนาท้องถิ่นให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืนจะต้องดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมของไทยที่ดีงาม และผู้นำท้องถิ่นจะต้องเป็นต้นแบบของการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยให้ดำรงอยู่สืบไปเป็นการแก้ปัญหาท้องถิ่นล่มสลาย ทำให้ทั้งเข้มแข็งและยั่งยืน

6. ความมีประสิทธิภาพในการพัฒนาให้ได้ผลต้องจัดทำในรูปของหนึ่ง โครงการ ลักษณะเป็นหนึ่งหน่วยระบบมีผลผลิตที่คาดหวัง มีปัจจัยนำเข้าและกระบวนการทำงานที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นระบบ เมื่อโครงการดำเนินงานไปแล้ว สามารถประเมินผลประสิทธิภาพได้

7. การประสานงานเป็นหน่วยงานของราชการและเอกชน จะต้องมีการประสานความร่วมมือในการทำงานทั้งนี้เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของกระบวนการพัฒนา ถ้าทุกหน่วยงานของราชการและเอกชนสามารถประสานงานให้ความร่วมมือกันได้อย่างดี จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืน

8. การทำงานเชิงรุก เป็นการแก้ปัญหาหรือการพัฒนาหมู่บ้านอย่างตรงประเด็น ในการทำงานเชิงรุกนั้น ชาวบ้านในท้องถิ่นจะเข้าร่วมทำให้เกิดการพัฒนาการเรียนรู้ในการทำงานระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาคนในท้องถิ่น และพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

9. ความมีคุณธรรมและศีลปะ การพัฒนาคนหากมุ่งแต่ความรู้ความสามารถ ทางด้านเศรษฐกิจอย่างเดียว จะทำให้ความเป็นไทยขาดหายไปจากท้องถิ่นสิ่งสำคัญคือ คุณธรรมและศีลปะที่แสดงความเป็นท้องถิ่นไทย ดังนั้นการพัฒนาจะต้องทำควบคู่กับ คุณธรรมและศีลปะ

10. การเชื่อมประสานด้านเวลา เป็นการพัฒนาโดยเชื่อมสภาพของท้องถิ่นในปัจจุบันของคนไทยเข้ากับเทคโนโลยีที่ทันสมัยที่เหมาะสมกับการพัฒนาท้องถิ่น เทคโนโลยีที่นำเข้ามาจะต้องไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสภาพความเป็นท้องถิ่นของไทย เทคโนโลยีที่ดีนั้นจะต้องเป็นเทคโนโลยีช่วยให้เกิดการพัฒนาคน แล้วส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

นฤมล นิราทร, อรศรี งามวิทยาพงศ์ และชไมพร รุ่งฤกษ์ฤทธิ์ (2550) ศึกษาเรื่อง เศรษฐกิจนอกภาคทางการในเขตเมืองเพื่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นการศึกษาการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล/ครัวเรือน มี วัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาลักษณะกิจกรรมในเศรษฐกิจนอกภาคทางการ ในมิติหน่วยวิสาหกิจ (ประเภทอุตสาหกรรม พื้นที่ ขนาด) สถานภาพแรงงาน (เจ้าของ หรือผู้ประกอบการ นายจ้าง ลูกจ้าง แรงงานในครอบครัว แรงงานรับเหมาช่วง) การย้าย ถิ่น รูปแบบการจ้างงาน (2) เพื่อศึกษาบทบาทของเศรษฐกิจนอกภาคทางการต่อการ ขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และ (3) เพื่อเสนอแนวทางในการบริหารจัดการ เศรษฐกิจนอกภาคทางการเพื่อขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ผลการศึกษาพบว่า (1) อาชีพของกลุ่มตัวอย่างมากกว่าร้อยละ 50 ประกอบอาชีพ อิสระ และมากกว่าร้อยละ 50 เป็นสตรี มีอายุในช่วง 36-40 ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับ มัธยมศึกษาตอนต้น และส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาต่างจังหวัด ในด้านทรัพย์สินพบว่าส่วน ใหญ่มีโทรทัศน์ วิทยุ และโทรศัพท์มือถือ มากกว่าร้อยละ 75 มีบ้านที่ปลอดหนี้ ค่าใช้- จ่ายส่วนใหญ่เป็นค่าใช้จ่ายภายในบ้าน รองลงมาเป็นค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับห่วย โทรศัพท์ มือถือ เหล้า บุหรี่ และเครื่องดื่มชูกำลัง ตามลำดับ ในด้านการออมมากกว่า ร้อยละ 50 มี

เงินออม (2) จุดเด่นของกระบวนทัศน์ในการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นอกภาคทางการคือ การมุ่งพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง มิใช่การขับเคลื่อนที่มีเศรษฐกิจเป็นศูนย์กลาง แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธหรือต่อต้านระบบทุนนิยม

นอกจากนี้ยังพบว่า ปัจจัยที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนแนวเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ ความคุ้นเคยต่อแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทุน ประกอบด้วย ทุนความรู้ ทุนทางสังคม ประกอบกับความรู้สึกเชิงบวกต่ออาชีพ และกลไกสนับสนุนทั้งทางด้านเงินทุน และความรู้ ร่วมกับประชาชนเห็นความสำคัญของการสร้างความสัมพันธ์เชิงสังคม ระหว่างกัน ส่วนปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ได้แก่ ภาพลักษณ์และวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียง ที่ส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจที่แคบ การขาดแคลนข่าวสารข้อมูลความรู้ รวมทั้งนโยบายของรัฐ เช่น นโยบายสินเชื่อ เป็นต้น (3) รูปแบบในการบริหารจัดการเศรษฐกิจนอกภาคทางการเพื่อขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ การจัดกิจกรรมเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการออมและการลดรายจ่าย การใช้ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมในการจัดการเศรษฐกิจ เช่น การดำเนินงานของสหกรณ์เครดิตยูเนียน การจัดการในรูปแบบการรวมกลุ่มทั้งในระดับครอบครัวและระดับกลุ่ม

น้ำฝน ผ่องสุวรรณ (2553) ศึกษาเรื่อง *ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดสมุทรสงคราม* ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต แบ่งเป็น 4 ปัจจัย ได้แก่ (1) ปัจจัยด้านจิตใจและสังคม ได้แก่ การเข้าร่วมประชุม/จัดเวทีประชาคมเพื่อการตัดสินใจ การเข้าร่วมทำกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน การปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับของหมู่บ้าน/ชุมชนตามที่ตกลงกันไว้ การได้รับบริการจากกองทุนสวัสดิการ การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในการเข้าร่วมเวทีประชาคม การปฏิบัติศาสนกิจร่วมกับคนในหมู่บ้าน การปฏิบัติตามวัฒนธรรม ประเพณีและมารยาทไทย (2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การผลิตเครื่องอุปโภคเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน (3) ปัจจัยด้านการเรียนรู้ ได้แก่ การมีส่วนร่วมการจัดเก็บรวบรวมวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ของหมู่บ้าน/ชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ถ่ายทอดเทคโนโลยีและวิทยาการใหม่ ๆ แล้วนำเทคโนโลยีไปใช้อย่างเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของครัวเรือนและเกิดความคุ้มค่า การมีส่วนร่วมการ

ปรับปรุงแผนชุมชน และ (4) ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การมีส่วนร่วมวางแผนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเข้าร่วมกิจกรรมในเครือข่ายด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในส่วนของปัญหาในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ แบ่งเป็น 4 กลุ่มปัญหาได้แก่ (1) ปัญหาปัจจัยด้านจิตใจและสังคม คิดเป็นร้อยละ 30.26 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด (2) ปัญหาปัจจัยด้านเศรษฐกิจ คิดเป็นร้อยละ 17.44 (3) ปัญหาปัจจัยด้านการเรียนรู้ คิดเป็นร้อยละ 0.51 และ (4) ปัญหาปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คิดเป็นร้อยละ 3.59

เปรมจิต ชนะวงศ์ และคณะ (2550) ศึกษาเรื่อง *โครงการการพัฒนาจิตวิทยัยการแก้ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืนที่สอดคล้องกับฐานทรัพยากรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการบูรณาการงานพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล: กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลควนชะลิก อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช* ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ตำบลควนชะลิกเป็นพื้นที่พรุซึ่งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในโครงการพระราชดำริ เป็นพื้นที่เกษตรกรรมมาแต่เดิม ทำนาเป็นอาชีพหลัก เดิมทำนาปีด้วยพันธุ์ข้าวเฉพาะถิ่น ปัจจุบันเปลี่ยนพันธุ์ข้าวของราชการ ทำนาปรังปีละ 2-3 ครั้ง ปัญหาความยากจนมาจากสภาพเศรษฐกิจการเกษตรประสบปัญหากระบวนการผลิตที่มีต้นทุนสูง ใช้ปุ๋ยเคมีและเทคโนโลยี แต่ราคาตกต่ำอย่างต่อเนื่อง ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ดินเสื่อมเพราะการผลิตซ้ำ แหล่งน้ำมีน้อย เกิดปัญหาหนี้สิน รายได้ไม่พอกับรายจ่าย ว่างงาน ขาดอาชีพเสริม ขาดที่ดินทำกิน มีการแย่งชิงน้ำเพื่อการเกษตร มีปัญหาสังคมในเรื่องที่อยู่อาศัย เงินทุนเพื่อการศึกษา เด็กและเยาวชน ผู้สูงอายุ คนพิการ สตรี ผู้ด้อยโอกาส โดยภาพรวมชุมชนขาดการเรียนรู้ในการดำรงชีวิตที่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ปัญหาด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านการคมนาคม การชลประทาน ชุมชนขาดพลังการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการพัฒนาสังคมโดยรวม การไม่มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเอง

วันทนีย์ คำคงศักดิ์ (2546) ศึกษาเรื่อง *ผลของทุนหมู่บ้านต่อการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา หมู่บ้านเริงราง อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี* ซึ่งผลการศึกษาพบว่า คณะกรรมการและสมาชิกกองทุนหมู่บ้านส่วนใหญ่มีความเข้าใจเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านว่าเป็นเงินทุนหมุนเวียนภายในหมู่บ้านที่มีดอกเบี้ยต่ำ สามารถสร้างงาน สร้างรายได้ให้แก่สมาชิก กองทุนหมู่บ้านทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความเข้าใจและปฏิบัติเรื่อง

เศรษฐกิจพอเพียง เพิ่มขึ้น มีการเรียนรู้ในการพึ่งตนเองมากขึ้น และมีการขยันหมั่นเพียรที่จะประหยัดและออมเพิ่มขึ้น รวมทั้งหลีกเลี่ยงการกู้เงินจากนายทุนในอัตราดอกเบี้ยแพง มีการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติในการประกอบอาชีพ และสมาชิกได้รู้จักพึ่งพาตนเอง จึงทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งในการทำกิจกรรมมากขึ้น ฐานะทางเศรษฐกิจโดยภาพรวมดีขึ้น และมีการศึกษาค้นคว้าเพื่อสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นเพิ่มขึ้น

ศศิพร ปาณิกบุตร (2544) ศึกษาเรื่อง *ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่* ซึ่งเป็นการศึกษาการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับเกษตรกร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบถึงปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจระหว่างผู้ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่กับผู้ที่ไม่ได้ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ จากผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรที่เลือกดำเนินชีวิตตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่มีการรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ รวมทั้งมีความรู้ ความเข้าใจกับทฤษฎีใหม่สูงกว่าเกษตรกรที่ไม่ได้ดำเนินชีวิตตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ และผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการเลือกดำเนินชีวิตตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ มีความสัมพันธ์กับปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจนั้น พบว่า เกษตรกรที่เลือกดำเนินชีวิตตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่มีปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ได้แก่ ระดับการศึกษา ขนาดของครอบครัว การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม รายได้ รายจ่าย การถือครองที่ดิน รวมถึงการได้รับข่าวสารเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ ยกเว้น ตัวแปรด้านหนี้สินเท่านั้นไม่มีความสัมพันธ์กับการเลือกดำเนินชีวิตตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่

ท่าอาน สืบสาน และคณะ (2549) ให้ความสำคัญกับการปฏิสัมพันธ์ในครอบครัว เพื่อนบ้านและชุมชนว่าเป็นองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดความพอเพียงทางสังคมและการศึกษาของชุมชนชนบทไทย โดยผลการศึกษาพบว่า ครอบครัวที่ศึกษาส่วนใหญ่มีค่านิยมที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมความเอื้ออาทร และให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่และกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ มีลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย แต่ผลการศึกษา ก็พบว่า สิ่งสำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตของครอบครัวอย่างมีความสุขและอยู่รอด คือการมีเงิน

ใช้จ่ายพอสมควรมีทุนพอทำมาหากิน มีรายได้พอเพียงกับค่าใช้จ่าย ซึ่งผลการศึกษาในกรณีนี้ชี้ให้เห็นว่าการดำรงชีวิตของครัวเรือนมีการเปลี่ยนแปลงไปโดยมีลักษณะคล้ายสังคมเมืองมากขึ้น กล่าวคือมีการใช้เงินเป็นตัวกลางแทนการแลกเปลี่ยนและแทนแรงงาน อย่างไรก็ตามก็ดีครัวเรือนมีความเห็นว่าแหล่งเรียนรู้ในชุมชนจำเป็นต่อการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะแหล่งเรียนรู้ที่เป็นศูนย์ฝึกอาชีพและห้องสมุดหรือแหล่งความรู้หมู่บ้าน